

INHOUD:

TIJDING 2016-3

KEES SCHELFHOUT EN WLADEK
PAGINA 3

HET ABUIS VAN SINTERKLAAS
PAGINA 16

EVEN DE TEUGELS LOSGELATEN!!!
PAGINA 18

KLAVETTERSTRAAT
PAGINA 26

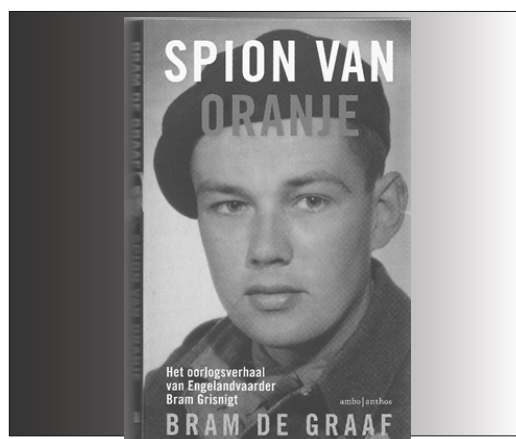
HET 'STENEN TIJDPERK'
OP DE BRABANTSE WAL
PAGINA 32

SCHATTEN IN ONS MUSEUM
PAGINA 44

LESTE WOORDE VAN HERODES
PAGINA 46

BRAM GRISNIGT, EEN OORLOGSHELD
PAGINA 48

REACTIE OP PLAATSLUIS
PAGINA 51

Voorwoord

In Tijding 2003-2 heeft Dick Adriaansen met medewerking van zijn neef Dick van der Poel al eens geschreven over Wladek, het Poolse oorlogsslachtoffer, dat in onze streek opgevangen werd. Ad Franken uit Oosterhout legt in zijn artikel *Kees Schelfhout en Wladek* op pagina 3 meer de nadruk op de gebeurtenissen in het concentratiekamp en de vreselijke tocht naar Nederland.

Een seizoensverhaal uit 1947 van Jan van Woensdrecht op pagina 16.

Nadat André Jansen begin dit jaar zijn oorlogsgeschiedenis, beleefd als kind, vertelde in onze Tijding, komt hij nu met zijn belevenissen te paard in de jaren vlak na WO II. Houd de teugels goed vast op pagina 18.

Naar aanleiding van de Putse straatjesserie van Jeanette vd Berg-Buys kwam de redactie in de Klavetterstraat terecht. Met hulp van gegevens en foto's uit de collectie van Cor Cleeren kwamen we wat meer te weten over deze straat, behalve dan wie deze vreemde straatnaam bedacht heeft en wanneer. Pagina 26.

Lang was het een wens van Jac van den Bussche en nu is het dan zover: 25 jaar nadat werkgroep toponymie onderzoek heeft gedaan, begint de serie over de steenfabrieken hier op de Brabantse Wal. Lees de inleidende aflevering op pagina 32.

Hetty Kappelhof vertelt in de museumrubriek op pagina 44 over een mooi gebruik in onze streek. Jan Luysterburg komt in december in een bijbelse stemming. Lees zijn Herodesgedicht op pagina 46. Op internet zagen we nòg een interpretatie op de bijbel. Pagina 47.

Op pagina 48 volgt een boekbespreking van Wim Adriaansen betreffende het in mei van dit jaar uitgekomen boek *Spion van Oranje*, geschreven door Bram de Graaf. Hij zag grote overeenkomsten tussen hoofdpersoon Bram Grisnigt en o.a. één van onze plaatselijke Engelandgangers, Sjef Adriaansen, waarover eerder in onze Tijding geschreven is.

En tenslotte een aanvulling op het artikel *Plaatsluis* in de vorige Tijding. Jac van den Bussche werd door Eugène Jansen geattendeerd op een plattegrond daarvan. Pagina 51.

Veel leesplezier

De redactie

Inhoud:

- Voorwoord	p. 02
- Kees Schelfhout en Wladek, <i>Ad Franken</i> ,	p. 03
- Het abuis van Sinterklaas, <i>Jan van Woensdrecht</i>	p. 16
- Even de teugels losgelaten!!!, <i>André Jansen</i>	p. 18
- Klavetterstraat, <i>redactie in samenwerking met Cor Cleeren</i>	p. 26
- Het 'stenen tijdperk' op de Brabantse Wal (1), <i>Jac van den Bussche</i>	p. 32
- Schatten in ons museum Den Aanwas, <i>Hetty Kappelhof</i>	p. 44
- Leste woorden van Herodes, <i>Jan Luysterburg</i> + internetinterpretatie	p. 46
- Bram Grisnigt, een oorlogsheld, <i>Wim Adriaansen</i>	p. 48
- Aanvulling op artikel Plaatsluis, <i>Jac van den Bussche</i>	p. 51
- Informatie voor de lezer, <i>redactie</i>	p. 52

Kees Schelfhout en Wladek

Door Ad Franken

Inleiding

Met dit verhaal over Kees Schelfhout en Wladek wordt getracht een beeld te schetsen van de gruwelen die zij meemaakten in gevangenschap bij de Duitsers en op de terugreis naar huis. En hun leven daarna.

Nederland, mei 1940

In de nacht van donderdag op vrijdag 10 mei 1940 wordt Nederland gewekt door een aanhoudend grommend angstaanjagend gebulder vanuit de lucht. De Luftwaffe vliegt over de noordelijke provincies, het IJsselmeer en passeert Noord- en Zuid-Holland om daarna te verdwijnen in westelijke richting boven de Noordzee. Neutraal Nederland waant zich veilig. “*De toestellen vliegen naar Engeland*”, wordt gedacht. Boven de Noordzee keren de vliegtuigen om en bombarderen de vliegvelden Ypenburg en Valkenburg. Parachutisten worden gedropt

nabij het vliegveld Ockenburg, in het duingebied bij Kijkduin, op het strand langs de Noordzeekust en diverse andere doelen. Een formatie bommenwerpers slaat boven de Noordzee “linksaf”, vliegt naar Zeeland en werpt magnetische zeemijnen in de Westeren Oosterschelde. De vliegvelden Souburg en Haamstede worden beschoten. Bijna alle vliegtuigen worden uitgeschakeld. In het oosten wordt de grens door sterke Duitse legereenheden overschreden. Die doorbreken de IJssel- en de Maaslinie. Op 13 mei valt de Grebbelinie bij Rhenen. Rotterdam wordt 14 mei gebombardeerd. Ook wordt de Bathstelling doorbroken. De volgende dag, 15 mei, capituleert Nederland en wordt door Duitsland bezet.

← **Kees Schelfhout** is de tweede zoon van meester Schelfhout, hoofdonderwijzer te Groenendijk/ Kloosterzande. Hij wordt op 25 februari 1918 geboren te Sint Jansteen. Nadat hij zijn gymnasiumopleiding heeft voltooid op het internaat te Rolduc, wordt hij op 13 september 1937 als gewoon dienstplichtige ingelijfd bij het 14e regiment infanterie. Kees volgt een opleiding tot reserveofficier. Op 1 januari 1939 wordt hij bevorderd totvaandrig. Per 14 juli 1940 wordt Kees met groot verlof gezonden en niet meer onder de wapenen geroepen.

Kees studeert aan de katholieke Radboud universiteit te Nijmegen. Door de Duitse inval wordt zijn studie afgebroken.

Op 28 juli 1945 vertrekt hij met drie vrienden, waaronder Theo Colsen uit Terhole, vanuit Wissenkerke Noord-Beveland, met een motorbootje naar Engeland met de bedoeling zich aan te sluiten bij de geallieerden. Via de Roompot wordt koers gezet naar de zuidkust van Engeland. Bij het eiland Wight krijgt de boot motorpech. Door de stroming en de windrichting op het Kanaal, drijven ze naar de Franse kust waar ze op 30 juli door de Duitsers in de omgeving van Duinkerken gearresteerd worden. De vier Engelandvaarders worden via Lille overgebracht naar het Oranjehotel in Scheveningen. Door het Marine Kriegsgericht worden ze veroordeeld tot twee jaar gevangenisstraf, te ondergaan in het tuchthuis te Münster. Op 17 augustus 1942, twee jaar later, wordt Kees er vrijgelaten. Bij de poort van de gevangenis wordt hij door de Sicherheitsdienst opgewacht en naar het concentratiekamp Sachsenhausen gedeporteerd. Onder *KZ Häftlingsnummer* 53324 wordt Kees er in het kamp geregistreerd. Als Duitsland begin mei 1945 capituleert keert hij na vijf jaar gedwongen weg te zijn geweest, terug bij zijn ouders op het adres Groenendijk 32 te Kloosterzande. Kees is gekleed in het blauwwit zebra-gestreept gevangenenpak als hij thuis aan de deur aanklopt. Zijn ervaringen in het kamp zijn van grote invloed op zijn verdere leven.

→ **Wladek Kulczyk** is geboren op 26 juni 1928 in het district Praga van de stad Warschau. Hij groeit er op bij zijn ouders, samen met zusje Krystyna. Als kind ziet hij in Warschau gruwelijke dingen gebeuren, wanneer op 1 september 1939 Polen onder de voet gelopen wordt door Duitsland en Rusland. Warschau wordt murw gebeukt door bombardementen waarbij veel mensen om het leven komen. Zijn vader sneuvelt waardoor moeder Marja alleen achterblijft met twee jonge kinderen. Door de Duitsers worden honderdduizenden mensen bijeengedreven in een getto. Ze worden gedeporteerd en

vergast in het vernietigingskamp van Treblinka. In augustus 1944 breekt er in Warschau een nieuwe opstand uit waarna Wladek begin oktober gearresteerd en afgevoerd wordt naar het concentratiekamp Sachsenhausen ten noorden van Berlijn. Hij leert er Kees Schelfhout kennen die al twee jaar in het kamp zit, een onwaarschijnlijk lange tijd. De omstandigheden daar zijn barbaars. Er is een nekschotmachine ontwikkeld die opgesteld staat in *Station Z*. Later wordt deze locatie uitgebreid met een gaskamer. Om te overleven vecht iedere gevangene voor zichzelf. Kees is de enige in het kamp die medemenselijkheid toont. Hij neemt Wladek in bescherming en zorgt zo goed mogelijk voor hem. Hij verstaat de Slavische taal en leert hem een beetje Nederlands. Tijdens zijn gevangenschap heeft Wladek zowel binnen als buiten het kamp veel oorlogsleed ervaren. Als ze worden bevrijd neemt Kees hem mee naar Kloosterzande. Vanaf medio mei 1945 tot 1 mei 1948 woont hij bij diens ouders op Groenendijk/ Kloosterzande, het gezin van meester Schelfhout, hoofdonderwijzer van de lagere school. Hij vindt er weer een vaderland en een nieuw thuis. Hij bezoekt drie jaar de lagere school en leert er

behoorlijk Nederlands spreken. Door tussenkomst van de uit Hontenisse afkomstige kapelaan Stallaert van de Sint-Jozefparochie te Woensdrecht, komt hij in mei 1948 terecht bij nieuwe pleegouders, de familie Jan Schoonen en zijn vrouw Kate Pijnen te Woensdrecht. Via 1e rector Flor van Putte, eveneens afkomstig uit Hontenisse, kan Wladek onderwijs volgen op de “*Onze-Lieve-Vrouw ter Duinen*” ambachtsschool te Ossendrecht. Het is een internaat en dagschool zonder kostleerlingen. Hij mag Leon Verbiest, die er op de administratie werkt, behulpzaam zijn. Van meester J.B. Suijker-

buijk (Tiest), onderwijzer aan de lagere school te Hoogerheide leert hij in de avonden goed Nederlands schrijven en boekhouden en behaalt er ook het middenstandsdiploma. Na een korte periode in Bergen op Zoom gewerkt te hebben, kan hij daarna als schrijver terecht op de vliegbasis Woensdrecht in dienst van het toenmalige ministerie van Oorlog. In 1961 is hij genaturaliseerd tot Nederlander. Wladek is Kees Schelfhout, diens familie en de familie Schoonen zijn gehele leven ontzettend dankbaar geweest dat hij door hen in een vrij, democratisch land kon leven, wonen en werken.

Tweede opstand van Warschau 1944, arrestatie Wladek

Midden 1944 rukken Sovjetroepen richting Warschau. Het thuisleger, de Armia Krajowa waaronder enkele oud kampgevangenen, bereidt een gewapende opstand voor om te voorkomen dat de communisten Polen overnemen. Op 1 augustus 1944 begint de Opstand van Warschau onder leiding van generaal Komorowski. Wladek volgt onderwijs aan de middelbare school. Op 2 oktober 1944, na twee maanden van felle gevechten, capituleert het leger onder voorwaarde dat alle strijders als krijgsgevangenen worden behandeld. Onder de opstandelingen en de burgerbevolking zijn er enorme verliezen geleden. Ondanks een verlamde arm ten gevolge van polio, wordt Wladek “*ausortiert*” (gerekruteerd), en van zijn moeder en zus gescheiden. Met honderden medegevangenen wordt hij schouder aan schouder, zittend op de vloer van een verzegelde goederenwagon, weggevoerd. Er is nauwelijks ruimte om te kunnen bewegen. Door de met prikkeldraad getraliede vensters van de wagon valt schaars licht naar binnen. Volslagen gedesoriënteerd komt het krankzinnig transport na een urenlange rit, schokkend en schuddend in de nacht tot stilstand op het station Sachsenhausen-Oranienburg. Als de schuifdeur van de wagon piepend en met veel geweld opengaat wordt heftig honden-

geblaf gehoord. De laadruimte wordt door donkere silhouetten met felle zaklantaarns beschenen die nog meer spanning en angstgevoelens opwekken. “*Raus, raus, schnell*”, wordt er dreigend geschreeuwd. Onder schot gehouden door SS-bewakers en op de hielen gezeten door de aangelijnde honden, zet een onafzienbare mensenzee zich in beweging naar het stadje Oranienburg. Een kilometerslange voettocht leidt uiteindelijk langs een hoge lange muur die de wijk Sachsenhausen van Oranienburg scheidt. Voor velen is de mars een kwelling. Na het passeren van een ijzeren hek van een witte toegangstoren wordt Wladek ingesloten in een jeugdbarak van het concentratiekamp Sachsenhausen. Alle bezittingen moeten afgegeven worden. De SS kan hem gebruiken als arbeider voor de oorlogsindustrie. Hij wordt tewerkgesteld in een enorme vliegtuigfabriek met zo'n zesduizend arbeiders. (Henkel-Werke Oranienburg GmbH). Er moet van maandag tot en met vrijdag gewerkt worden vanaf 07.30 uur tot 18.30 uur en op zaterdag tot 16.30 uur, vierenzestig uur per week. Oudere gevangenen proberen hen weg te krijgen uit de fabriek. Dat plan ondervindt aanvankelijk veel weerstand bij de kampeiding.

Kinderen in het concentratiekamp Sachsenhausen

Door voor te wenden dat de kinderen als geschoold *Heinkel Arbeiter* voor een hogere en betere productie kunnen zorgen, wordt het voorstel uiteindelijk aanvaard. Reinhard Heydrich, de kampcommandant, vaardigt een *Lagerbefehl* uit om aan de jeugdbarak een nieuwe vleugel te bouwen die als leslokaal zal gaan dienen. Eind april 1944 wordt Kees Schelfhout aangesteld als het blokhoofd voor de jongeren in deze bijzondere *Lehrschule*. Hij is trots op de school “*met zeven ramen en een zwart schoolbord*”. Doordat Kees hem beschermt en zo goed mogelijk verzorgt is hij voor Wladek als een *bačka*. (“vader”). Er zitten zo'n tweehonderd jongens van verschillende nationaliteiten in het jeugdblok zoals Russen, Polen, Tsjechen, Kroaten, Hongaren, Slowaken, enkele Fransen, Belgen en twee Nederlanders. Toch begrijpen ze elkaar. Onder zeer moeilijke omstandigheden probeert Kees er voor hen wat van te maken. Er wordt gevoet-

bald en gerekend met kilo's brood en koolraap. Als de les afgelopen is zeggen ze tegen elkaar: “*garasjo kosjali*”. Dat betekent: “*lekker gegeten*”. Op hun ingevallen gezichten verschijnt dan een cynische glimlach.

In het voorjaar van 1945 beginnen de geallieerden de vliegtuigfabriek vanuit de lucht gericht te bestoken met bomaanvallen. Bij een inslag raakt Wladek gewond aan zijn linkeroog dat blijvend wordt beschadigd. Regelmatig moet er naar een schuilplaats gezocht worden. Ze blijven als groep bij elkaar en kijken verlangend uit naar de bevrijding. Het schoollokaal wordt nog slechts een ruimte waar geschaakt, gedamd en geslapen wordt. Er valt ook steeds minder te eten. Medio april 1945 staat het Russische Rode Leger zo'n twintig kilometer oostelijk van Sachsenhausen om hen te bevrijden.

Evacuatie

Al in de zomer van 1944 beveelt SS-leider Heinrich Himmler dat geen gevangene levend in handen van de geallieerden mag komen. Als het Russische leger nadert wordt door de SS getracht de sporen van de concentratiekampen te wissen om het bewijs van hun misdaden te verdoezelen. De kampadministratie wordt vernietigd en er worden dodenmarsen georganiseerd met de bedoeling de overlevenden uit het kamp weg te krijgen. In de vroege ochtend van 21 april 1945 moet het kamp plotseling ontruimd worden.

Getuige, J.H. Dulfer schrijft later:

“Het is 21 april 1945, 15.30 uur. Nu de Russen 30 kilometer vóór Oranienburg staan, worden de kampen geëvacueerd. De eerste groepen staan al aangetreden. Enkele schamele bezittingen worden bij elkaar genomen waaronder een deken. De mars gaat vele dagen duren. Er wordt per persoon 1 brood uitgedeeld. Enkelen nemen afscheid van elkaar. Zal het einde van de mars vrijheid of de dood betekenen? Een broodmagere uitgehongerde gevangene probeert een brood te stelen. Er knallen schoten. De jongen uit een schreeuw van

angst en geeft het brood terug. De koudbloedige SS-er zet zijn pistool tegen zijn hoofd en drukt af. De jongen valt dood neer. Honger is een harde gesel. Groepen Belgen maken zich op voor de afmars en vervolgens de Fransen. Een groepje Nederlanders blijft achter. Ze hopen dat de Russen vannacht zo dicht bij het kamp komen dat ze niet meer weg kunnen. Er wordt gortpap uitgedeeld. Hoewel waterig, smaakt het overheerlijk want de gehele dag werd nog niets gegeten. Er zijn nog vier- tot vijfhonderd Nederlanders in het kamp. Het wordt langzaam donker waarna ze in slaap soezen. Plotseling klinkt een luid commando: “Opstaan en aantreden voor de barakken!” De SS heeft besloten om de laatste 10.000 gevangenen te evacueren.

Teschendorf Landkreis Oberhavel

Auch durch Teschendorf ging der »Todesmarsch« der Sachsenhausen-Häftlinge. Als die Kolonne am 21./22. April 1945 das Dorf hinter sich gelassen hatte, lagen 15 Tote am Straßenrand. »Das Klappern der Holzschuhe nachts haben viele gehört«, sagt der junge Gemeindepfarrer, der den Weg zu dem Sammelgrab weist. An der rückwärtigen Friedhofsmauer steht ein Gedenkstein mit der Inschrift:

**Den 15 Opfern des Todesmarsches / der Häftlinge
des KZ Sachsenhausen / im April 1945**

Die Leichen am Straßenrand waren zunächst zu einem Bombentrichter geschafft und dort eingegraben worden. In einem Protokoll aus dem Jahr 1945 berichtet der Bürgermeister, er habe sie wieder ausgraben und auf dem Teschendorfer Friedhof bestatten lassen. Bei den meisten sei die Häftlingsnummer erkennbar gewesen; einige hätten ein rotes Dreieck und ein rotes Kreuz auf der Kleidung getragen.

Zie het bovenstaand Duits krantenbericht: Theo Colsen uit Terhole was een van de vijftien slachtoffers die buiten de bebouwde kom van de gemeente Teschendorf werden doodgeschoten in de Höhe Dorfstraße ter hoogte van huisnummer 42.

Om 22.30 uur trekt een groep van honderd man door de poort zonder brood. Dit betekent dat dagenlang gemarcheerd zal moeten worden zonder voedsel. Waar zal dit op uitlopen? De bevrijding of de ondergang?

Een getuige schrijft: *"Dr. Ir. J.A. Ringers maakte dezelfde dodenmars vanuit Sachsenhausen mee, de tocht die begon op 21 april 1945. 's Nachts werden voor de eerste maal alle mensen die niet mee konden, geëxecuteerd. Wij liepen in Fünfhundert-schaften, 36 in totaal, dus 18.000 man"*.

Verslag van de dodenmars: We gaan in colonnes van 500 man op weg in noordwestelijke richting, zo'n 20 tot 30 kilometer per dag. Er zijn ook vrouwen en kinderen bij. We hebben nauwelijks iets te eten gehad. Van de straatkant mag geen voedsel of drinken aangemen worden. Het is een koude en natte dag. De colonnes worden bewaakt en begeleid door gewapende SS-beulen. Tussen de colonnes voeren de wreedaards bloedhonden en handgranaten met zich mee. Mensen die het marstempo niet kunnen bijhouden worden meedogenloos doodgeslagen of neergeschoten.

Onder de blote hemel wordt overnacht. Afgetoed bereiken we het Belowerwoud ten noorden van Wittstock-Dosse. Er wordt een groot stuk bos met prikkeldraad afgezet. Zonder verzorging of een onderkomen wor-

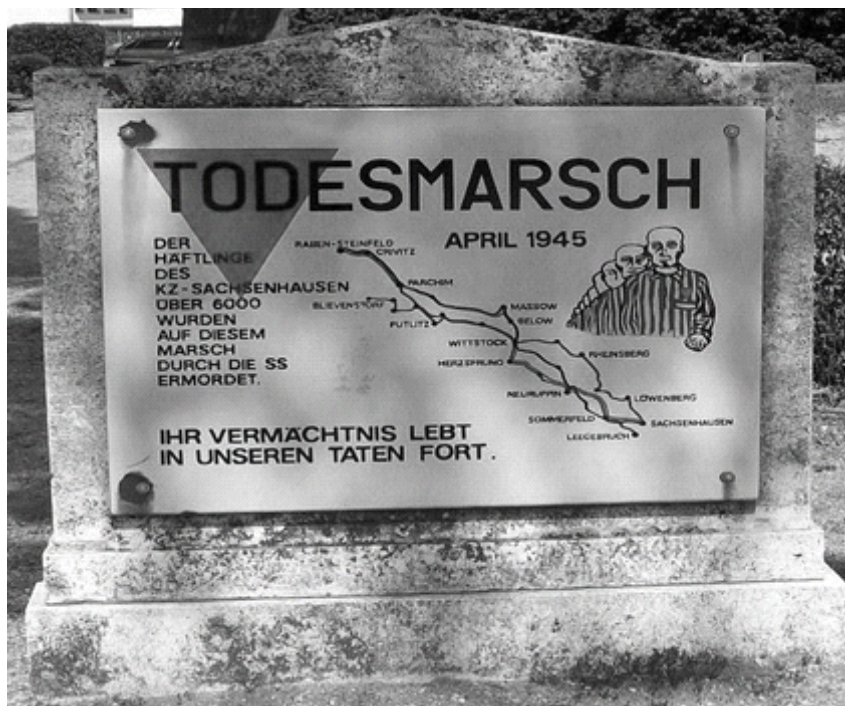
den we het woud ingedreven. De locatie wordt rondom bewaakt door gewapende dubbele wachtposten. Er worden mitrailleurposten met dreigende machinegeweren opgesteld. Grimmig loert de dood die onvoorspelbaar dichtbij is. Elk moment kan er van alle kanten moorddadig toegeslagen worden. Proberen te ontsnappen is kansloos. Vrijwel zeker is onze laatste dag geteld. Er wordt nauwelijks gesproken. SS'ers die luid tegen elkaar schreeuwen doen het hart in de keel kloppen. Wordt het een massaliquidatie? De spanning houdt aan maar het verwachte bloedbad blijft uit. Om de ondraaglijke honger te stillen wordt naar wortels, kruiden, brandnetels, gras en boomschors gezocht. Verdund met slootwater en doorgeroerd wordt het op een geïmproviseerd vuurtje verhit en doorgeslikt. Na een paar dagen arriveren er vrachtauto's van het Internationale Rode Kruis. Door vertegenwoordigers wordt er onderhandeld met de SS-leiders. Er mogen levensmiddelenpakketten verdeeld worden die niet toereikend blijken en gedeeld moeten worden. Er wordt toegestaan dat er een noodhospitaal ingericht wordt in een naburig dorpje. Van uitputting en ondervoeding sterven er achthonderd gevangenen. Zes dagen later worden we vanuit het woud verder gedreven in noordwestelijke richting. Nu en dan klinken er geweersalvo's in de verte, of dichtbij, die als een holle echo terugkaatsen en weggalmen. De angst voor de kogel drijft ons verder, maar hoe lang nog?

Verschillende routes voeren in noordwestelijke richting

Getuige Ger Pit uit Steenwijk: *"Vanuit kamp Sachsenhausen begon op 20 of 21 april 1945 de 'dodenmars', onder bewaking van de SS en enkele daartoe geselecteerde medegevangenen. Dat heeft ongeveer twee weken geduurd. Degenen die onderweg uitvielen, werden aanvankelijk doodgeschoten, maar later, ongeveer na de zelfmoord van Hitler [30 april 1945], niet meer. Toch wilden we ook toen nog [ca. begin mei] als het maar even mogelijk was uit het transport*

ontsnappen, omdat we ons er onveilig voelden. Safety first, je weet maar nooit wat er kan gebeuren. Na ongeveer 14 dagen en 200 km. dodenmars ontsnapte ik met een groep van ca. 40 gevangenen, onder wie veel Hollanders".

Onderweg treffen de gevangenen bij het plaatsje Crivitz een groot aantal vrouwen aan afkomstig uit het vrouwenkamp Ravensbrück. Zij slepen zich al drie dagen

voort via een andere route in dezelfde richting. Uitgeput vervolgen ze hun weg. Het wordt een wedloop tegen de dood. Iedereen is aan het eind van zijn krachten en de wanhoop nabij. Op hun tandvlees komen ze op 2 mei 1945 aan bij het Störkanaal aan de rand van het dorp Rabensteinfeld in het Landkreis Parchim Ludwigslust. Na tweehonderd martelende kilometers plotseling tot stilstand. Wat is er aan de hand? Niemand die er iets van begrijpt.

Monument dodenmars Sachsenhausen, Belowerwoud, museum Wittstock.

Bevrijd

De machtswellustelingen hebben de marscolonnen verlaten en zijn op de vlucht geslagen voor het Amerikaanse en Russische leger! “*Der Krieg ist aus!*” wordt er geroepen. De oorlog is zomaar afgelopen en eindigt zonder strijd te hebben geleverd! Czy to prawda? Is het waar? Ja, het is waar! Aan een lange lijdensweg is een eind gekomen. Ze zijn bevrijd van een slopende en waanzinnige kwelling van bittere terreur, onderdrukking en geweld. De onafgebroken bloedstollende spanning van geweersalvo's, ellende, honger, intimidaties en vertwijfelings eindelijk voorbij! Er ontstaat een nooit te vergeten bijna hysterische vreugde. Aan de kant van de weg wordt een bevrijdingsvuur ontstoken van takkenbossen waarbij gezongen en gehuild wordt. Ze worden overgebracht naar twee leegstaande kazernes in Schwerin. Voor Wladek is het nu zeven maanden geleden dat hij weggerukt werd van zijn moeder en zusje Krystyna. Hoe zou het met hen gaan?

Als aangespoeld wrakhout schuilen ze in dit

vrijgevochten verward niemandsland bij elkaar. De bevrijde kampbewoners zijn verbrokkeld, ontheemd, van hun vrijheid beroofd geweest, weggerukt, en ontvoerd. Verbannen naar een vijandig land, geïsoleerd achter een decor van prikkeldraad en hoge wrede muren. Miljoenen mensen werden vermoord of zijn gesneuveld. Het thuisland, onder de voet gelopen, aangevreten door het oorlogsgeweld en verminkt door bommen en granaten. Platgewalst en in het harnas van een agressor gekneveld. Warschau, de geboortestad van Wladek is evenals vele andere steden brandoffer van bruto menselijk geweld, gekleurd van het bloed en doordrenkt met bittere tranen, leeggeplunderd, vertrapt en met de grond gelijk gemaakt.

Een samenraapsel fragiele lotgenoten neemt aarzelend afscheid. Vastbesloten stapt Kees Schelfhout op Wladek af, legt zijn hand op diens schouder en zegt in een allesbeslissend moment: “*Kom Wladek, kom jongen, ga maar met mij mee naar Kloosterzande*”.....

Repatriëring

De repatriëring van krijgsgevangenen en dwangarbeiders komt pas eind mei 1945 goed op gang. Velen komen met georganiseerde transporten in Nederland aan waar ze over de grens opgevangen worden in ontvangstcentra van het Bureau voor Evacuering-Repatriërings- en Verzorging van Oorlogsslachtofferzaken van het Militair Gezag. Dit bureau is verantwoordelijk voor de opvang, verzorging en het vervoer van de repatriant naar huis. Met name in en rond Maastricht, Groningen, Eindhoven, Nijmegen, Enschede en Breda zijn veel repatrianten in

eerste instantie opgevangen in centra waar zij geregistreerd en medisch *gecheckt worden*.

Kees en Wladek vertrekken op of omstreeks 4 mei 1945 uit Schwerin met een Amerikaanse legertruck, samen met enkele Nederlandse repatrianten. Ze rijden door Duitsland met zijn vernielde infrastructuur als gevolg van het oorlogsgeweld. Zij melden zich aan in Maastricht. Kees laat Wladek tijdelijk achter op het adres Geerstraat 11 te Heerlen en reist alleen door naar Kloosterzande.

Welkom weer in ons midden"

Op zondag 20 mei 1945 meldt Kees zich met Wladek bij zijn ouders op het adres Groenendijk 32. Het is een aangename zonnige lentedag. Zijn terugkeer blijft niet onopgemerkt. Buurtbewoners hebben een ereboog opgesteld en het ouderlijk huis van Kees versierd met bloemen. Beiden worden zowel door zijn familie als de dorpsgenoten hartelijk ontvangen, waarbij Wladek in de dorpsgemeenschap wordt opgenomen. Op de avond van 22 mei 1945 krijgt Wladek de eer om het **Molenplein** dat omgedoopt wordt tot **Poolschplein** te openen, wat die dag besloten werd in de vergadering van het college van burgemeester en wethouders van de gemeente. Uit de notulen van dezelfde vergadering blijkt dat wethouder Piet Stallaert

voorstelt of het mogelijk is dat de gemeente de zorg opneemt van Wladek die niet in aanmerking komt voor distributiebonnen.

In het naoorlogse Nederland is er een nijpend tekort aan voedsel, kleding, onderdak en medische hulp. Het voorstel van Piet Stallaert wordt binnen de vergadering van harte toegejuicht. Wat zullen Kees en Wladek met dit voorstel blij en opgelucht zijn geweest ! Het college en de inwoners van Groenendijk/Kloosterzande kunnen zich geen betere gelegenheid wensen om hun waardering te betuigen aan de Poolse strijders die op 20 september 1944 de gemeente bevrijd hebben.

Notulen vergadering 22 mei 1945

Poolschplein

Naar aanleiding van de bevrijding onzer gemeente op 20 september 1944 door de Poolse troepen wordt verder besloten het Molenplein te veranderen in het "Poolschplein". De Poolse strijders trokken onze gemeente via dit plein binnen.

**Wladek
Kulczyk**

De voorzitter deelt hierbij mede, dat het de bedoeling is, dat het Poolschplein hedenavond zal worden geopend door den jeugdigen Pool Wladek Kulczyk die in onze gemeente vertoeft en pas bevrijd werd uit het Duitse concentratiekamp Oranienburg bij Berlijn.

Wethouder Stallaert stelt hierbij de vraag of het niet mogelijk is, dat onze gemeente de zorg op zich neemt over den Poolschen jongen, geboren te Warschau 26 Juni 1928.

De voorzitter en wethouder Asselman juichen dit voorstel toe en de voorzitter zal hedenavond bij de huldiging van Schelfhout dit aan de bevolking bekendmaken. Later kan dan in de gemeente een lijstencollecte worden gehouden zoals gebruikelijk bij teruggekeerden uit concentratiekampen zal ook aan Kees Schelfhout namens de gemeente een bloemstuk worden aangeboden. De wethouders worden bij deze huldiging ook verwacht.

Tekst notulen 22 mei 1945: "Naar aanleiding van de bevrijding onzer gemeente op 20 september 1944 door de Poolse troepen wordt verder besloten om het Molenplein te veranderen in het "Poolschplein". De Poolse strijders trokken onze gemeente via dit plein binnen. De voorzitter deelt mede dat het de bedoeling is dat het Poolschplein hedenavond zal worden geopend door den jeugdigen Pool Wladek Kulczyk die in onze gemeente vertoeft en pas bevrijd werd uit het Duitse concentratiekamp Oranienburg bij Berlijn. Wethouder Stallaert stelt hierbij de vraag of het niet mogelijk is, dat onze gemeente de zorg op zich neemt over den Poolschen jongen, geboren te Warschau, 26 Juni 1928. De voorzitter en wethouder Asselman juichen dit voorstel toe en de voorzitter zal hedenavond bij de huldiging van Schelfhout dit aan de bevolking bekendmaken. Later kan dan in de gemeente een lijstencollecte worden gehouden. Zoals gebruikelijk bij teruggekeerden uit concentratiekampen zal ook aan Kees Schelfhout namens de gemeente een bloemstuk worden aangeboden. De wethouders worden bij de huldiging ook verwacht".

Op 25 mei 1945 meldt DE STEM:

Dhr. C. Schelfhout terug uit Duitsland.

“De Groenendijk was een en al vlaggentooi en het woonhuis werd gekroond. Dinsdagavond vond een inhuldigingsbijeenkomst plaats, waarbij Kees nog een en ander van zijn belevenissen zou vertellen. Tevoren werd echter in tegenwoordigheid van het voltallig college van burgemeester en wethouders het Molenplein door het Poolsche pleegkind van den heer Schelfhout, omgedoopt in Poolsch-plein, uit dankbaarheid jegens de Polen, omdat zij langs dit plein de gemeente Hontenisse bij de bevrijding op 20 September 1944 waren binnengetrokken. Burgemeester Van Rooy lichtte in een toespraak een en ander toe. Hierna vond de hulding van dhr. C. Schelfhout plaats. Het patronaat was met zorg en smaak versierd. Op de tooneelruimte waren plaatsen gereserveerd voor het gemeentebestuur, Eerw. Hr. Geestelijken, familie enz. Daarnaevens waren terzijde nog een tweetal podiums opgesteld: Een voor de herrezen harmonie St. Cecilia en een voor het onlangs opgericht orkest de Scheldegalmen. De voorzitter van het feestcomité, de heer Den Hooglander, opende den avond. Hierna sprak de burgemeester. Het voorstel van den burgemeester om het peetschap over den jeugdigen Pool te aanvaarden werd in de bijeenkomst met daverend applaus aangenomen. Verder werd een fonds gesticht teneinde een en ander financieel uitvoerbaar te maken. Hierna kreeg de Deken van Hontenisse het woord. In een schitterende rede schetste zijn Eerwaarde heer De Meulemeester de blijdschap en de trots van ons allen om den groote moed en offervaardige heldhaftigheid van onze dorpsgenoot. Tenslotte dankte de feesteling zelf waarbij hij tevens nog een

en ander van zijn belevenissen mededeelde”.

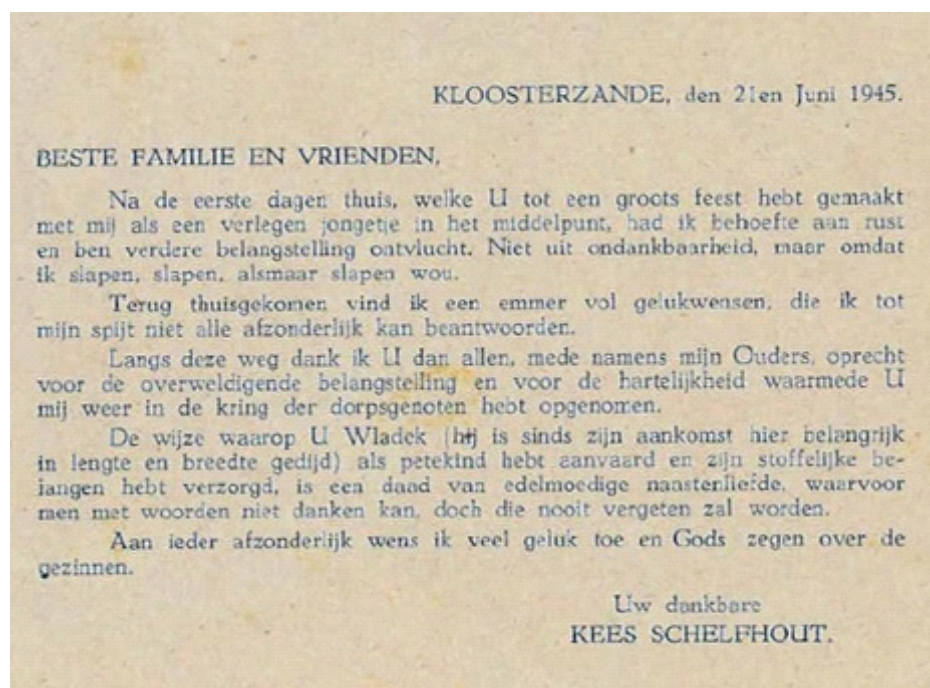
Onder de inwoners van de gemeente wordt een circulaire verspreid. Ook de pastoor van de Corneliusparochie te Lamswaarde, Joannes Devolder, ontvangt het rondschrijven met daarbij een afzonderlijk briefje van secretaris Omère Verstraaten:

Zeer Eerwaarde Heer,

“Zoals u wellicht bekend zal zijn heeft de bevolking van Hontenisse het “Peterschap” aanvaard van den jongen Pool, Wladek Kulczyk. Uit bijgaande circulaire moge U hierover nadere bijzonderheden blijken. Het ligt in de bedoeling in de loop van de volgende week een “lijsten collectie” te houden. Gaarne zou ik zien dat de collecte door U op Zondag a.s. vanaf den kansel werd aanbevolen. Mag ik hierop rekenen? Bij voorbaat mijn dank voor de medewerking.

Hoogachtend, O.A.E. Verstraaten, Kloosterzande

Op 21 juni 1945, een maand na zijn thuiskomst, schrijft Kees een briefje aan zijn familie en vrienden. Kennelijk heeft hij met Wladek een periode rust genomen om bij te komen van alle doorstane ontberingen en de overweldigende belangstelling die hem bij zijn thuiskomst ten deel viel.

Wladek Kulczyk-fonds. Een reglement wordt vastgesteld voor het Wladek Kulczyk-fonds en tot leden der commissie van beheer worden benoemd de heeren B. Schelfhout, tevens voorzitter; D. J. E. Verstraaten tevens secretaris - penningmeester en F. den Hooglander.

Notulen vergadering 26 juli 1945

Twee maanden na zijn aankomst, is er door het college van B&W een reglement vastgesteld voor het Wladek Kulczykfonds. Kees Schelfhout, gemeentesecretaris Omère Verstraaten en opperwachtmeester Frans den Hooglander van de rijkspolitiepost Groenendijk - Kloosterzande vormen het bestuur. Tot zijn meerderjarigheid kan Wladek ondersteund worden in zijn materiële

behoeften. De inwoners van Hontenisse aanvaarden hiermee het peetouderschap van Wladek.

Wladek volgt onderwijs op de H. Hartschool, de jongensschool te Groenendijk, leert Nederlands en past zich goed aan. Ouderen op Groenendijk en Kloosterzande herinneren zich Wladek als een aardige welbespraakte en goedlachse jongen.

20

GEMEENTE HONTENISSE

X

Telefoon Kloosterzande no. 12

Gironummer 82137

No.

KLOOSTERZANDE, 26 Juli 1945.

Bericht op schrijven van:

Aan den heer C. E. Schelfhout
Groenendijk 32
Hontenisse.

Onderwerp:
Wladek Kulczyk-fonds.

Wij hebben de eer U mede te deelen, dat wij U, in onze op heden gehouden vergadering, hebben benoemd tot lid, tevens voorzitter, van het Wladek Kulczyk-fonds. Een door ons vastgesteld reglement gaat hierbij. Gaarne zullen wij vernemen dat de benoeming door U wordt aanvaard.

Bijlagen: 1

Burgemeester en wethouders van Hontenisse,
De secretaris, De burgemeester,

O. A. E. Verstraaten.

Mr. dr. C. J. M. A. van Rooy.

Na aankomst in Kloosterzande begint Wladek een zoektocht naar zijn Poolse familie en kennissen. In het zwaar gehavende en inmiddels communistische Polen met strenge censuur, gaat veel post verloren. Op 19 februari 1946 schrijft Wladek een brief aan zijn zus in Polen. Vrienden uit Warschau laten weten dat zijn moeder Marja hem na zijn arrestatie, begin oktober 1944, is gaan zoeken. Ook heeft ze vergeefs gezocht naar zijn zusje Krystyna. Een maand later, 2 november 1944, overlijdt ze plotseling aan een hartaanval. Zijn zusje heeft in het vrouwenkamp Ravensbrück gezeten en is erg verzwakt. Enkele malen wordt ze levend vanonder het puin gehaald. Dat ze het heeft overleefd wordt als een wonder beschouwd. Ze heeft geen geld en ook geen onderdak. Ze maakt een reis naar haar tante die in Pieczyska woont. Ze vermoedt dat tante geld heeft van haar overleden moeder. Maar ze krijgt van haar tante helemaal niets en gaat teleurgesteld terug naar Warschau waar ze gaat samenwonen met een vriendin.

Om eten te kunnen kopen verkoopt Krystyna haar jas. Ze smokkelt en verkoopt sigaretten om te kunnen overleven. Later ontvangt ze een kleine uitkering van de gemeentelijke

sociale dienst. Ze vraagt een visum aan voor Nederland maar dat wordt haar geweigerd wegens tuberculose. Wladek stuurt vanuit Woensdrecht wat geld van zichzelf over naar

zijn zus. Het is vergeefse moeite. Krystyna blijkt in 1947 te zijn overleden. Op kosten van de Sociale Dienst werd ze begraven op het kerkhof van Bródno. (Warschau)

Ziek

Het is 1 mei 1948. Wladek verlaat Groenedijk en trekt in bij zijn nieuwe pleegouders, de familie Schoonen- Pijnen te Woensdrecht. Zij wonen in de Dorpsstraat op nummer 103 tegenover de pastorie. Hier wonen ook de ouders van zijn pleegmoeder. Het gezin heeft twee zonen, Rinus en Cor. Wladek heeft zijn traumatische herinneringen uit zijn geheugen gewist. Na enkele weken wordt hij overvallen door een depressie. De verdrongen oorlog zit in zijn hoofd en de huiveringwekkende kampverschrikkingen staan opnieuw op zijn netvlies. Als in een film herbeleeft hij onmachtig alle ondervonden oorlogsellende. Zijn gedachten flitsen alle kanten op. Vader sneuvelde tijdens de Blitzkrieg van 1939. Ook zijn moeder en zusje heeft hij nooit meer gezien. Wladek

moet het allemaal verwerken en zien los te laten. Hij straalt wanhoop uit en is moeilijk te benaderen. Goede raad wordt door hem in de wind geslagen en hij is opstandig.

Mevrouw Schoonen laat in een brief aan secretaris Omère Verstraaten weten met welke problemen Wladek worstelt. Ook schrijft ze dat hij graag meer zakgeld wil. Op 10 augustus 1948 geeft Wladek antwoord aan secretaris Verstraaten. Hij is nauwelijks drie jaar in ons land en drukt zich erg goed uit in het Nederlands

Nadat Wladek in Ossendrecht zijn opleiding aan *“Onze-Lieve-Vrouw ter Duinen”* heeft voltooid, is hij een korte tijd in dienst bij het Belastingadvies en Assurantiekantoor H.

Zwagemakers, gevestigd in de Korte Parkstraat te Bergen op Zoom. Daarna werkt hij zo'n twintig jaar op de vliegbasis Woensdrecht als schrijver. In de omgeving is Wladek bekend bij particulieren en kleine zelfstandigen voor wie hij aangiften voor de belastingdienst verzorgt. Hij rijdt rond in een Messerschmitt invalidenautootje, ook wel een "rijdende doodskist" genoemd. In 1971 overlijdt zijn pleegvader Jan Schoonen. Kort daarna wordt Wladek getroffen door multiple sclerose waardoor

hij verlamd raakt. De verzorging van de volledig afhankelijke Wladek wordt voor zijn pleegmoeder op enig moment te zwaar. In 1976 wordt hij daarom opgenomen in het Algemeen Burger Gasthuis te Bergen op Zoom. Zijn pleegmoeder en haar schoondochter Toos Schoonen-de Crom brengen vrijwel dagelijks een bezoekje aan Wladek. De strijd waartegen Wladek vecht eindigt bij zijn overlijden op 23 april 1986 in het A.B.G. na er tien jaar liefdevol te zijn verpleegd.

NASCHRIFT

In september 1945 hervat Kees Schelfhout zijn studie te Nijmegen en behaalt in 1948 het doctoraal Nederlands recht. In 1971 wordt hij staatssecretaris voor Onderwijs en Wetenschappen. Kees staat bekend als hoffelijk en buitengewoon deskundig. In 1981 wordt hij benoemd tot buitengewoon hoogleraar in het onderwijsrecht aan de Rijksuniversiteit in Groningen. Bij koninklijk besluit wordt hij benoemd tot officier in de Orde van Oranje-Nassau en tot ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw. Kees overlijdt op 3 maart 1983 te 's-Gravenhage, drie dagen na zijn 65^e jaar.

22 februari 1961 is Wladek genaturaliseerd samen met 19 anderen, officieel aanbevolen door de Koningin der Nederlanden, Juliana.

Bronnen:

Archiv Gedenkstätte und Museum Sachsenhausen, Oranienburg, Monika Liebscher.

Leon Uris, Mila 18, Opstand Joods getto Warschau

Überlebenden von Kindern und Jugendlichen in den Konzentrationslagern

Sachsenhausen, Auschwitz und Bergen-Belsen", Verena Buser, 2011

Het Below Museum Wittstock Frau Carmen Lange. Christoffoor 9 september 1945, Kinderen in het concentratiekamp

HET SCHOOLBESTUUR, augustus/september 1948

Interview met mr. C.E. Schelfhout, oktober 1969. "Ook Oranienburg had een school".

Semistatisch Informatiebeheer Ministerie van Defensie Kerkrade

Krantenbank Zeeland.nl

Evaringen van politieke gevangenen tijdens hun repatriëring en na hun terugkomst in Nederland, Dr. J.L. van der Pauw

P.G. Jongeling. Wedloop met de Dood, overlevende van het kamp Sachsenhausen.

Heemkundekring "Het Zuidkwartier" Woensdrecht, annotatie "Tijding" nr. 2, 2003, jaargang 26, Dick Adriaansen

Met dank aan Jan van Elzaker Woensdrecht, Toos Schoonen- de Crom Bergen op Zoom, Frans de Vijlder Leiderdorp, Lodewijk Schelfhout Steenberg, en Antoine Prinsen gemeentearchivaris Hulst

Ad Franken leverde dit artikel aan in april 2016. Omdat hij 16 juni van dit jaar op 77-jarige leeftijd is gestorven, heeft hij helaas het eindresultaat in onze Tijding niet meer kunnen zien. ♣

Het abuis van Sinterklaas

door Jan van Woensdrecht

Peerke Gobbers is vijf jaar, bekant is hij er zes en dan gaat hij naar school. Het is een heel eind van huis naar school, misschien wel een uur, want Peerke woont helemaal achter op de hei. Hij woont in een klein huisje met een rieten dak. Ze zijn daar niet rijk bij Gobbers, maar ze hebben toch een geit en een os. En van de geit drinkt Peerke melk en met dieën os gaat Peerke's vader naar het land; hij spant hem voor de ploeg, de kar en de os trekt en sleurt de vrachten van het land door het losse zand. Ossen zijn sterk, soms net zo sterk als een paard. Nu Peerke nog niet naar school hoeft, mag hij dikwijls met vader mee en hij zit blij en trots op de slee of de kar en hij roept naar zullieën Jan (zó heet de os). Vader tast de kar hoog op, hij stapelt ze vol met plaggen of hooi of rog, hij zet Peerke met het grootste gemak daar helemaal boven op – net of dat zo maar niets is. En dan slingert Jan de kar naar huis. “Ho!” zegt vader als ze bij de schuur zijn en Peerke glijdt van de kar af, hij loopt naar Jan en klopt voorzichtig heel eventjes op zijn snuit. De ouwe os loert met zijn lodderogen naar Peerke.

“Brave Jan-os, hè vader!”

“Ja,” knikt vader.

“Jan-os is sterk, hè vader!”

“Ja Peerke, Jan-os is sterk.”

“Zo sterk wel als een peird, hè vader!”

“Bekant wel”, zegt vader.

“Wij hebben geen peird nodig, hè vader!”

“Zolang Jan-os nog zó sterk is, niet Peerke.”

“Bij Ovekotte hebben ze vier peirden, hè vader!”

“Ja.”

“En geen enkelen os.”

“Neeë.”

Vader tuigt de os af, hij ziet een beetje zorgelijk naar de uit-stekende schoften, naar het taaie, nog sterke, maar ouwelijke

lijf van Jan-os....

Eens staan ze bij het ven en Peerke's vader laait de bomen, die daar in het water gelegen hebben op het karke. Hij laait ze voorzichtig, zo, dat ze niet tegen Jan-os zijn botten steken. 't Is een beetje weke grond om het ven. Vader grijpt in de wielspaken – pezig spant zijn nek, ziet Peerke. De strengen trekken strak, maar de zware kar blijft steken. “Vooruit Jan-os”, roept vader. Peerke duwt mee al zijn kracht mee, maar er komt niet meer beweging in de wielen. Nu scheldt vader op Jan-os.

“Vooruit lui beest!” Ach, hij spant zich wel in, Jan-os, hij zet zijn hoeven in de grond, hij rekt zijn spieren, maar hoe vader ook aanvuurt en rukt en Peerke duwt, Jan-os kan de kar niet uit het moeras sleuren. “Nu moete-ze weer aflaaieren”, zegt Peerke. Vader ziet langs Peerke henen, ja, dat zal wel nodig zijn. Maar dan komt een knecht van Overkotte met zijn kar langs. Hij spant zijn paard neven de os en Peerke juicht als ze de kar in een tel op de baan trekken.

“Bedankt”, zegt vader.

“Niks te bedanken”, zegt de knecht, “m'n peird is sterk genoeg.”

Jan-os spant zich in, hij zet zijn poten in de grond en rekt zijn lijft – 't is net of hij zijn eigen een bietje schaamt. 't Is een zware vracht, die Gobbers heeft opgelaaieren en moeizaam trekt Jan-os de kar over de zandbaan naar het hoevke. Peerke houdt de lent vast en trots loopt hij neven de os: “Toe maar Jan.” Maar vader kijkt met een beetje zorg naar zijne os. Hij denkt aan dat sterk paard van Overkotte, ach, hij kan het goed mee'nen os af.. .. maar zo een peird!

...

Langzaam sukkelt de kar voort en Peerke denkt ook aan dat peird:

“dat is sterk, hè vader!”

“Ja Peerke”, zegt vader.

“Dan zouwen we al thuis zijn, hè vader!”

“Ja Peerke, als we zo'n peird hadden.....”
Peerke kijkt naar zijn vader: “'n peird is toch sterker?”

“'n Bietje wel, dat wel, maar een peird is duur, Peerke!”

Dat weet Peerke, hij denkt er over na, maar Jan-os is toch ook goed hoor! Ja, een peird! Als ze eens een peird hadden?!... Thuis vertelt vader, dat hij bij het ven is blijven steken, hij vertelt van het peird van Overkotte.

“Ja, een peird, vader”, zegt moeder.

Peerke staat bij Jan-os, hij hoort vaders zeggen: “als ik maar geld had moeder, dan kwam er en peird”, - hij ziet naar moeders, naar vaders..... ja, een peird.... En van nu af eindigt Peerke zijn avondgebedje : “een peird ... net als ze op Overkotte hebben”.....

Maar bij Gobbers denken ze niet meer aan een paard, ze hebben daar geen tijd voor; ze hebben het immers veel te druk om te zorgen dat ze voor de winter genoeg in hun schuurke hebben liggen. Want in de winter is het koud; ze moeten stoken, - er groeit geen eten meer op het land; ze moeten erpels en brood eten...

En nu is het alweer tegen

Sinter Klaas. Wat is dat geen plezierige tijd voor de kleinmannen; hebben ze ergens anders een gedacht voor.

En vader en moeder, ze horen zo eens stillekens naar hun verlangens ..., ja, ook voor vaders en moeders is Sinterklaas plezierig.

..... “Ja,” lacht moeder tegen vader, “hedde dat gehoord? – ons Peerke!”

Ze lachen nog na, als hij in zijn bed is geklommen; ach, ze hebben afgehoord hoe

hij, vóór zijn stoel geknield – vroeg om een peird...

En dan komt Sinterklaas. Ze hebben de Sinterklaasliedjes gezongen, en chocolade gedronken, met melk van de geit, ze gaan met bonzend hart naar bed.... Oei, oei, morgen!.....

Al vroeg zijn ze uit hun bed gesprongen, vol hevig verlangen. Dáár staan hun klompen, de mandjes, de kisten... Het hooi, de peeën, het brood, het is weg.... Dat heeft Zwarte Piet immers meegenomen voor het peird van Sinterklaas!

En Peerke vliegt naar zijn mandje... hij grijpt, graait; dáár heeft hij een peird in zijn handen, een houten peirdje. Hij glundert, hij juicht, hij steekt zijn peirdje

omhoog. Er hangt een papier aan – een brief van Sinterklaas. Ze lezen hem Peerke voor: ... “ik heb gehóórd Peerke, hoe schoon gij hebt gebid om een peird”

Dan zet Peerke het peirdje op de grond. Zijn ogen zijn groot van verwondering. Sinterklaas is een heilig man, maar hij heeft toch naar Onzen Lieven Heer gebid? Sinterklaas? Heeft Sinterklaas dat

gehoord? Hij heeft toch wel goed gebid? Dát heeft hij niet bedoeld

“Die Sinterklaas”, lacht moeder, “zijder niet blij mee Peerke? Kijk toch eens hoe 'n schoon peirdje.”

“Ja, Maar” hij streelt het peirdje, hij lacht tussen zijn tranen door, hij is wél blij met zijn peirdje, maar het is een abuis, een lelijk abuis hoor. Van Sinterklaas...”

S.Nicolaas 1947 ♣

Even de teugels losgelaten!!!

door André Jansen

Vlak na de oorlog, zo 1945 / 46 sloot ik mij aan bij de toen net in Ossendrecht opgerichte landelijke rijvereniging Sint George. Voor die naam zal wel gekozen zijn vanwege het Sint George- ofwel Sint-Joris-en-de-draakverhaal. Die bevocht en versloeg immers te paard dit monster, gaat de legende. Iets dat prachtig op een vaandel geschilderd was door Jan van den Burght en het doek werd bewaard in ons clubhuis hotel Centrum bij Jan Melsen in de Dorpsstraat tegenover de kerk. Ik was vaandeldrager te paard maar dit was maar een enkele keer. Jammer dat er geen foto's van zijn, zover ik weet. En ook het vaandel is onvindbaar.

En in het katholieke Brabant hadden we ook een geestelijk adviseur, een boerenzoon afkomstig uit Dinteloord, die een behoorlijke stempel op onze vereniging drukte. In die tijd waren de geestelijken nog baas in een dorp. Ik lag er al gauw mee overhoop. De club had besproken dat we als ruiters mooier voor de dag moesten komen. Kom maar met een voorstel. We keken rond op andere concoursen en kwamen op een donkere rijbroek, wit overhemd en nu komt het: rood petje, rode stropdas en rood jasje gemaakt bij een kleermaker op kosten van de club. De volgende vergadering bracht ik dat voorstel op. Ik was nog niet uitgesproken of kapelaan De Schutter sprong op en riep. *“Wat denk je nu? Dat we communisten zijn. Dit gebeurt nooit, dat rood!”* Wij hadden aan zoiets nooit gedacht. Ik bracht er nog tegenin dat we het allemaal een prachtige kleur vonden. *“Wat heb jij te zeggen, jij bent geen boer!”* Gelukkig stond heel het bestuur achter mij, maar tot mijn teleurstelling werden het dus blauwe jasjes.....

Tot 1950 of 1952 hadden we een heel actieve vereniging. De leden

waren meestal jonge boeren, zoals:

Gidus van Meir (was lang voorzitter)
Louis Jansen (van Peerke Jansen van 't Puts Molentje; zat ook in het bestuur)
Louis Jansen (zoon van Stan op Calfven)
Louis Jansen (Laagstraat – het Geleg)
André Jansen (ikzelf)

Foto: landbouwtentoonstelling 100 jaar Z.L.M. te Goes op 5 en 6 juli 1946. Leden van de jonge boerenstand Ossendrecht, v.l.n.r. staand Stan van Meir, Guust Withagen, achter: Louis Jansen-Rijk van het Geleg, Toon Koolen van de Brouwerij, Piet Jacobs-van Vught van het Sterrenbos en Toon van Bogaert van Calfven Zittend André Jansen, Petrus van Meir, Toon vd Bogaert van Desire vd Bogaert (Molenstraat) en Louis Goris.

Antoon van den Bogaert (Molenstraat)
 Antoon van den Bogaert (Calfven)
 Frans van den Bogaert (Calfven)
 Petrus van Meir
 Stan van Meir
 André van Meir
 Jos Mous
 Frans van de Venne
 Guust Withagen
 Fons Jansen vd Bogaert
 Piet Melsen
 Jackske Jansen (Willems zoon)
 Piet Jacobs – van Vught
 Louis Willemsen
 Eddy van der Tuijn (Directeur Distilleerderij
 Weneker - Roosendaal)
 Frans Hazen - Frans was knecht bij Janus
 van Meir en een uitstekend actief lid. Ik denk
 dat bijna al de leden van de jonge boeren-
 stand lid waren van St. George.
 Later werkte de club op sommige onder-
 delen met die van Woensdrecht samen en
 kwamen de volgende leden erbij:
 Jos Jacobs (van steenfabriek Hoogerheide)
 ? Kamoen (ook uit (Hoogerheide)
 Fons Bolders
 Jan Goense (Woensdrecht). Waarschijnlijk
 vergeet ik er nog wel een paar.

Toon van den Bogaert die getrouwd was met
 Mimi Simons, was de eerste jaren secretaris
 en ik denk ook penningmeester. Toen zij in
 1952 naar de Congo gingen, werd Louis
 Jansen secretaris en ik nam het penning-
 meesterschap over. Er werd wel contributie
 betaald, maar ik weet niet meer hoeveel. Dat
 staat in de boeken die ik achtergelaten heb
 toen ik naar Canada verhuisde.

Werkelijk actieve leden waren er maar zo'n
 10 of 12. Enkele oudere boeren, zoals Guust
 van den Eijnden van de Vijverhoeve en Piet
 Jacobs van de Berghoeve, hielden een beet-
 je toezicht en controleerden soms de boeken.
 In latere jaren – zo van 52 tot 60/61 bestond
 de club eigenlijk alleen nog in naam. Er werd
 nog wel lidmaatschapsgeld geïnd, waar
 ieder jaar het teren of een feestavondje voor
 de leden van werd betaald; een feestdag met
 een maaltijd, kleine vergadering vooraf en 's
 avonds muziek en dansen op de muziekband
 van Kees(ke) Hermans uit Hoogerheide.

Toen we pas begonnen hadden we een hele
 goeie commandant. Hij was lid van de bere-
 den politie in Ossendrecht. Die hadden in de
 oorlog en net daarna twee of drie paarden
 gestald in het oude peekoffiefabriek van De
 Beukelaar op het Marktje. Hij heette Van
 Oevelen en was getrouwd met de dochter
 van de oude veldwachter Fortuin (bijge-
 naamd Lampegglas – vanwege zijn lange
 hals). Daar hebben we veel van geleerd. Hij
 trainde ons op een militaire manier.

1946/47 was er op het vliegveld in Woens-
 drecht een cross country georganiseerd voor
 de elite van Roosendaal, Breda en Tilburg
 met hun luxepaarden.

Commandant Van Oevelen boekte mij in om
 daar aan mee te doen met mijn paard Cora. Ik
 voelde me daar niet thuis tussen al die luxe
 dames en heren en was werkelijk nerveus,
 maar kwam er uit met de tweede prijs. Met
 Cora reed ik veel in mijn vrije tijd in de bos-
 sen rond Ossendrecht. Dit paard was excel-
 lent daarvoor. Niet slecht hè voor een simpe-
 le boerenjongen van 16 of 17 jaar. Wel dank-
 zij onze commandant Van Oevelen. Jammer
 dat hij zo vroeg is overgeplaatst.

André met Cora en de gestolen toom

Hoe kwamen we aan zadels en teugels?

De jaren na de oorlog moest iedereen wat bekomen. Dus de middelen ontbraken dikwijls. De meeste vonden wel ergens een zadel en toom met teugels. Ik denk dat voor dat er auto's kwamen veel boeren een rijzadel hadden en een koets om mee naar de kerk te gaan of winkelen in Bergen op Zoom. Dat waren meestal de grotere boeren.

Voor mij was het niet makkelijk. Ik moet helaas bekennen dat ik weinig hulp van thuis kreeg op dit gebied. Ik heb de toom of halster met bit gestolen van de Duitsers in september 1944. Het tuig is te zien op de foto met Cora, gemaakt door de bekende fotograaf Johan Ongering uit Ossendrecht. Een rijzadel heb ik altijd mogen gebruiken van Piet Willemsen, de vader van Louis Willemsen. Voor reparaties was 'Jan de Grjeel' (Jan van de Velde – zadelmaker en stoffeerder) op de Aanwas een grote hulp. En niet duur.

Bijna had ik ook een prachtig rijzadel van de Duitsers gestolen, maar mijn vader hield me tegen; te bang voor de gevolgen als je gepakt zou worden.

In het begin hadden we een oefenveldje in de Pottebergen in de bossen van Stan Jansen van hoeve Calfven. Later nog even bij Pol Vos aan de Molenstraat waar nu de lagere school staat, maar het beste veld lag toch wel achter het peekoffiefabriek, naast het oude kerkhof, later land van Toon den Ouden. Nu staan er huizen op gebouwd.

Het schuurtje van het Eikelhof daartegenover gebruikten we als bergplaats voor ons springmateriaal. Daar hadden vrijwilligers met het geld van donaties alles voor een heel springconcours gemaakt.

Onderlinge wedstrijden hadden we wel met Woensdrecht, Huijbergen en Ossendrecht. Speciaal in de wintercrosscountry; daar had ik een heel goed paard voor. Een keertje zijn we voor een cross countrywedstrijd met een veewagen naar Rucphen gereden met Stan en Petrus van Meir. Ik haalde er de eerste prijs!

Verder gingen we naar landelijke concoursen in Halsteren, Steenbergen, Dinteloord en Nispen.

Ik herinner me een heel goed concours in 1948 op zondag met Ossendrechtse kermis op de weide achter de fabriek van Mattheusens met verschillende clubs uit West-Brabant.

In latere jaren reden we geen achttallen meer. Nog wel verschillende concoursen maar dan met enkele ruiters voor dressuur, springen en tally-ho, enz.

Met de term tally-ho wordt oorspronkelijk een soort vossenjacht bedoeld. De kreet komt uit het 18^e eeuwse Frans. Taille = het heft van het zwaard en haut = hoog. M.a.w.: hef het zwaard. Een soort: ten aanval dus. De Engelsen namen dit fonetisch over en bedoelden ermee dat de vos gespot was en de achtervolging kon beginnen.

Petrus van Meir had een heel goed getraind paard. Maar ook mijn paard Prins was zeer geschikt voor wedstrijden.

De meeste paarden bij de boeren waren werkpaarden en niet echt bekwaam voor de sport. Veel jongens gaven op en langzamerhand namen de tractoren het werk over.

Meestal waren de paarden van de leden zelf. Enkele boeren kochten een beetje luxepaarden maar niet veel. Dat was te kostbaar voor sommigen of er was geen interesse voor.

Door ons werk (veehandel) hadden wij meer luxe paarden. Juist na de oorlog, maar nog wel in de winter van 1944-45 waren veel paarden van de Duitsers in beslag genomen. Vooral in Zeeland, net na de Slag bij Woensdrecht. Die werden verdeeld onder de boeren en mensen wiens paarden verloren waren gegaan. Dus ook wij. Charles de Jong, paardenhandelaar uit Bergen op Zoom, was

aangewezen door de voedselcommissaris in Tilburg voor de verdeling of door de plaatselijke bureauhouder Leo Plompen.

Mijn vader kwam thuis met een jong, mager paard, waar ik niet blij mee was. Uitgehongerd, denk ik. In Zeeland liepen die paarden in een wei zonder iets te eten. Ik had het fout want al heel vlug veranderde dat scharminkel in een mooi gezond paard, uitstekend

geschikt voor crosscountry. Ik heb er verschillende keren mee gezwommen in het Wasseven in de bossen! Cora was haar naam en ze was dol op zwemmen.

Later kreeg ik een echt luxepaard dat we Norman noemden, gekocht van Leon Jacobs; die had twee paarden gekregen afkomstig van de Duitsers. Dat waren Prins en Norman.

Hier wat uitleg over wat we meestal deden op een concours

1. achtstal rijden. Acht ruiters en paarden te samen dressuur rijden plus één paard en commandant, dus negen paarden in totaal. Stan van Meir was later commandant.
 2. tally-ho. Dit is ongeveer 200 of 300 meter de paarden laten stappen, dan een ronde draven en een ronde galop. Er werd gestart met acht of tien paarden op een rij.
 3. springconcours. Dit was mijn hobby. Onze club had prima springmateriaal geschonken gekregen en gemaakt door vrijwilligers.
 4. dressuur. Een paar jaar heb ik daaraan meegedaan met mijn eerste paard. Maar vanuit onze leden was er weinig animo en het kost veel tijd en training.
 5. soms ook stoel-rijden (zie foto hieronder en de volgende pagina) of ringsteken. Een lid van Huijbergen –ik ben zijn naam vergeten– was heel goed in een vrijheid-dressuurnummer. Dat was een soort circus-act.
- Op sommige concoursen werd er ook met aangespannen tuigpaarden gereden, maar niet in Ossendrecht.

Start van een tally-ho

Boven commentaar van de schrijver: En wat dacht je hiervan?!

Onder: het stoel-rijden bij het Hof van Kums in Zandvliet. Net als bij de stoelendans: als de muziek stopt zo snel mogelijk van het paard springen en op de stoel gaan zitten.

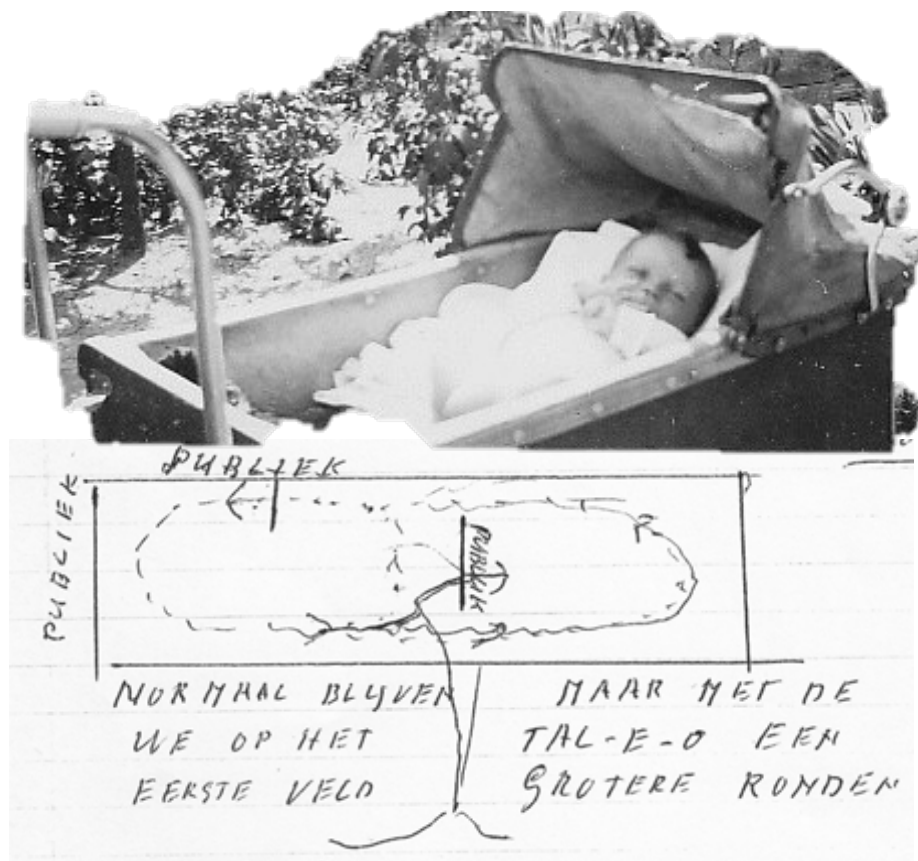

Op het oefenveld bij het kerkhof hebben we ook een keertje een klein concours hippique gegeven met de plaatselijke club.

Losse teugels

In 1948 tijdens het Ossendrechts concours met tally-ho gaf ik bij de laatste ronde mijn paard de losse teugel en was ver vooruit. Fout natuurlijk want ik verloor daarmee de controle. Ik vloog door de afrastering en mensen uit het publiek en toen sprong mijn paard Prins over een kinderwagen –met baby en al er nog in! Gelukkig liep alles goed af, maar natuurlijk geen prijs voor mij. Eigen schuld dikke bult.

Die avond met de kermis –ik weet het nog goed– maakte ik kennis met mijn vrouw Christiane. We zijn nog steeds samen.

Norman en Prins

Norman was een echt rijpaard, waarschijnlijk van een Duits officier. Eigenlijk te goed om alle dagen voor de biggen- en kalverenkar over de bestrate wegen te lopen. In het begin sprong hij nog over 1.60 meter maar niet lang. De benen konden het harde werk op de stenen niet aan. Heel jammer. Het was een paard voor plezier, maar dat was er in die tijd niet bij thuis. Dat kostte geld. Ik had hem zo graag gehouden.

Het nieuw aangeschafte paard was alleen maar goed voor het werk thuis, dus ik dacht dat dit het einde betekende van mijn hobby paardrijden. Op de eerstvolgende vergadering vertelde ik dan ook dat ik moest stoppen. Leon Jacobs zei toen dat ik Prins –zijn andere paard- wel mocht gebruiken, maar

dat paard stond bekend als onhandelbaar. Ik vermoedde dat hij te veel had meegemaakt in de oorlog. Toch had ik hem al lang op het oog. Ik antwoordde dus: heel graag, maar als het paard de benen breekt of iets anders, dan ben ik niet verantwoordelijk.

Oké, zei Leon op zijn beurt, maar als jij je nek breekt kom dan ook niet naar mij! En de zaak was beklonken. Dit was echt het beste paard dat ik ooit heb gereden en Leon en zijn vrouw werden ook nog eens mijn beste supporters.

De eerste maanden was het een harde strijd tussen Prins en mij; mijn arm gebroken en een week moeten liggen met een hersenschudding, maar uiteindelijk vertrouwde hij mij en waren we goeie vrienden.

Jammer dat we thuis de middelen niet hadden om ermee verder te gaan. Van huis uit kreeg ik weinig hulp. Daar was geen tijd voor plezier. Wel waren Leon Jacobs en zijn vrouw altijd daar om me moed in te spreken, denk ik.

Toen we een keer in Halsteren op concours waren zaten we met een groepje ruiters gezellig te buurten. Onze paarden hadden we vastgezet aan het andere eind van het veld. Plotseling stond echter Prins achter mij en legde zijn hoofd op mijn schouder. Hij

was losgeraakt en was me gaan zoeken, denk ik. Dat vergeet ik nooit meer. Dat is vriendschap toch. Die dag wonnen we ook nog eens de eerste prijs met springen en Kees van den Eijnden uit Halsteren werd tweede. Hij was een goede vriend van me maar tevens mijn grootste rivaal met springen. Later werd hij een goeie klant voor vee.

Maar goed, iemand uit Halsteren had een prachtige beker ter beschikking gesteld voor de winnaar... Die moest dan wel uit Halsteren komen. Dus ging ik ondanks mijn eerste plaats met slechts een kleine medaille naar huis. Niet helemaal eerlijk vond ik. Die beker heb ik later nog wel teruggezien bij Kees! Toen hebben we er om gelachen. De medaille heb ik nog!

← *Op Norman (Foto met Prins in Tijding 2016-1 p. 14)*

Het ruitersfeest in Zandvliet

Het was 1949 of 1950 dat we samen met Ossendrecht, Woensdrecht en Huijbergen naar Zandvliet gingen.

Zover ik weet waren we uitgenodigd door het bestuur van de ganzenrijders en jonge boeren om een klein concours of ruitersfeest te geven om zo misschien interesse te wekken bij de Belgische jonge boeren.

We hadden speciale vergunning nodig om met de paarden naar België te gaan, want er werden veel paarden en vee naar België gesmokkeld. We werden goed gecontroleerd toen we terug de grens over kwamen.

Voor mij werd het een succesvolle dag: Van de zes verschillende nummers won ik er vijf en was ik een keer tweede. Ik werd dus algemene winnaar en heb daarmee ongeveer 125 gulden verdiend. Dat was goed geld in die dagen. Een krant in Antwerpen heeft

bijgaande foto's gemaakt. Jammer dat er vroeger zo weinig foto's werden genomen. Bijna niemand had een fototoestel in die jaren.

Door mijn werk als veehandelaar ging ik altijd om met boeren en had er ook veel vrienden. Ik voelde me daar goed thuis. Hier in Canada runde ik met succes een veeboerderij en handelde in vee door heel Noord-Amerika, iets waar ik trots op ben.

Het rijzadel van Piet Willemsen heb ik pas weer teruggebracht vlak voor mijn vertrek naar Canada. Ik heb altijd nog contact gehouden met deze familie.

Sporen heb ik nog liggen, destijds gekregen van onze eerste commandant. Een mooie herinnering aan een mooie tijd. ♣

*V.l.n.r. op de paarden: Ed van Tuyn, op Prins iemand uit Huijbergen, Frits van der Poel
 Staand: Drieske van Achtmaal, Jozef Hendriks, André Jansen, vrouw?, Fons Gabriels,
 Julien van der Stee, Frans Heylaerts, Egiedus van Meir, ?Struijf, ?.*

Graag zouden we willen achterhalen waar het vaandel is gebleven en de administratie van de vereniging. Wie kan ons helpen? ♣

Klavetterstraat

In het artikel *Putse straatjes (2)* van Jeanette van den Berg – Buijs werd de Klavetterstraat genoemd. Deze straatnaam intrigeerde de redactie dermate dat zij naspeuringen verrichtte naar de herkomst van deze naam. Want wie hernoemt er nu een straatje met twee smids erin en dus logischerwijze Smidstraatje genoemd: KLAVETTERSTRAAT? Officieel dus hè.

Allereerst vroegen we natuurlijk Jeanette vd Berg ernaar. Zij had er geen verklaring voor, Dan de vraag gesteld aan de Putse oudwethouder Cees van Beeck, die het weer aan zijn vader vroeg. Uitkomst: *“Volgens mijn vader heeft het straatje mogelijk zijn naam te danken aan het feit dat het vroeger daar heel glad (spekkig in de volksmond) kon zijn in de natte periodes.*

Het straatje lag op een leemlaag (bult) en toen er nog geen verharding was schoof je daar van de 1 naar de 9 zoals wij zeggen.

Het woord klavetteren betekent(de) hier in de volksmond schuiven, men klavetterde dus

door het straatje heen.”

Bestuurslid Cor Cleeren woonde ooit zelf in deze straat en die zei: *“Ik heb twee verklaringen. Ik hoorde dat het een verbastering uit het Frans was van het woord klavetter naar clefs (sleutel) dus sleutel tot Putte (?) of het slaan op een aambeeld.”* Beiden lijkt ons nogal twijfelachtig. Als het het slaan op een aambeeld moet voorstellen kun je toch beter bij Smidstraat blijven. Hmm.

Tja, dan naar het archief Het Markiezenhof in Bergen op Zoom, mevrouw Elly van Eekelen Coördinator Dienstverlening Archief-

De Klavetterstraat/Smidstraat gezien vanaf het Achterstraatje

dienst. Zij deed wat voorwerk voor ons voordat ze archiefstukken voor ons had klaargelegd waarin we eventueel uitleg zouden vinden.:

Ik kan nog vermelden dat in een woordenlijst van Antwerps dialect de volgende betekenis werd gegeven aan het woord klavetter: (bron: Idioticon van het Antwerpsch dialect (stad Antwerpen en Antwerpsche Kempen)

KLAVETTER

Klanknabootsing van een klepperend geluid. Klavetter ! klavetter ! ging 'et pèerd over de' steenweg.

— Znw., m. — Een klepperend gerucht. Hedde dieë' klavetter gehoord ? Dat gaf daar 'ne' klavetter !

— Klavetter krijgen, eene rammeling krijgen. Dieë stoute jongen kreeg klavetter van ze' vader.

De redactie heeft nog een poging gewaagd om raadsvergaderingverslagen e.d. uit te spitten, maar niet gevonden wat we zochten. Merkwaardig zo'n naam toch, vindt u niet? Misschien dat het nog wel ergens in de notulen verborgen ligt, dus wie verder wil zoeken...

En wanneer is het Smidstraatje Klavetterstraat geworden? In ieder geval is het in 1950/1951 nog Smidstraat. We vinden dit terug op een envelop van het Ministerie van Oorlog gericht aan

**Soldaat 1ste klas
N.L. Groeneweg**

Mei 1985 kreeg ex-soldaat N.L. Groenewege uit Putte op zijn verzoek zijn officiële papieren en decoraties toegestuurd van inmiddels het Ministerie van Defensie, betreffende zijn Indiëgang van 1947 t/m 1949. Zoon François heeft dit overgedragen aan ons museum. E.e.a. kwam dus opgeborgen in de envelop waar adres Smidstraat Putte op stond. Een foto van Nicolas Groenewege hangt in de gang van museum Den Aanwas tezamen met andere oud-Indiëgangsters uit deze streek. Dit n.a.v. onze allereerste tentoonstelling november 1989.

Merk op dat er in 1950 nog sprake was van het ministerie van **Oorlog** en in 1985 het ministerie van **Defensie**! En de verschillende schrijfwijzen van de voornaam.

KONINKLIJKE LANDMACHT

De Minister van Oorlog

verklaart, dat *Groenewegen, Nicolaas, L.*
geboren te *Antwerpen*
laatstelijk als *Soldaat 1^e kl.*

op trouwe en waardige wijze het Vaderland overzee heeft
gediend bij het herstel van orde en vrede.

Als blijk van erkentelijkheid wordt hem het recht verleend
het hierboven afgebeelde insigne te dragen.

's-Gravenhage, *1 April* 1950
Groenewegen
De Minister van Oorlog,

Vertrokken uit Nederland *4-12-46*
Teruggekeerd in Nederland *18-2-50*

15953 - '49

Nicolas was tijdens zijn afwezigheid met de hand-
schoen getrouwd met Yvonne Frijters. Vlak na thuis-
komst vertrok de in Antwerpen geboren Nicolas Groe-
newege met zijn nieuwe gezin naar Putte Kapellen
waar hij meteen weer in dienst zou moeten, nu in het
Belgische leger. Hij zou gekeurd moeten worden in drie
dagen op het Kasteeltje. Voor alle Belgen hier op de
grens goed bekend. Nicolaas werd echter afgekeurd
vanwege een eerder gekregen maagbloeding.

Zijn burgerlijk leven begon hij bij firma De Lang-
Jansen Groente en Fruit in Antwerpen op de Vroeg-
markt. Later werd hij chauffeur bij Van Wellen Wegen-
bouw in Putte Kapellen.

Hij is 15-11-2004 gestorven in het ziekenhuis De Klina
te Brasschaat.

Ministerie van Defensie

Directie Militaire Personeelszaken
Bureau Registratie en Informatie
Ontslagen Personeel

Postbus 7000
6460 NC Kerkrade
Telefoon 045-489999
Telex 56276 DFFKE NL

UITTREKSEL UIT DE REGISTRATIEVE GEGEVENS BETREFFENDE DE MILITAIREN VAN DE
KONINKLIJKE LANDMACHT o.q. KONINKLIJKE LUCHTMACHT, TEN ANZIJN VAN:

..... G R O E N E W E G E , Nicolas Louis

Geboren ..31. januari. 1926..... te ..Antwerpen.....

Registratienummer ..26.01.31.075.....

STAAT VAN DIENST

Bij de 5e Schoolcompagnie Depot Pioniers Gilze in
persoon ingelijfd als gewoon dienstplichtige van de
lichting 1946 uit de gemeente Putte

Uit Nederland vertrokken

In Engeland aangekomen

Uit Engeland vertrokken per ms Sloterdijk

Keerkring gepasseerd

In Nederlandsch-Indië aangekomen

Soldaat der 1e klasse

Uit Indonesië vertrokken per ss Zuiderkruis

Keerkring gepasseerd

In Nederland aangekomen

Groot verlof

Bij reorganisatie overgegaan naar het 1e Regiment

Genietroepen (Pioniers)

Registratief ingedeeld bij de Genie

Ontslagen wegens diensteindiging

Tot zover de registratie.

Typ:MK

Coll: *MJ*

miv	05aug46
de	04dec46
de	05dec46
de	31dec46
de	11jan47
de	24jan47
miv	01mei49
de	28jan50
de	08feb50
de	18feb50
miv	02apr50
miv	01jul50
miv	15sep58
miv	01okt61

30 MEI 1985

Kerkrade,
Het Hoofd van het Bureau Registratie
en Informatie Onslagen Personeel,

M.J. van Druten
(M.J. van Druten)

Aangevraagd door: Betrokkene

Bij brief van: 14 mei 1985

64-G-00391F

Vanuit de Klavetterstraat (Smidstraat) was er nog iemand naar Indië geweest, nl, Louis van Hoof. Ze kwamen niet tegelijk terug. Hierbij foto's van ook diens *welkom thuis* bij terugkeer op het nest.

Foto → v.l.n.r.: Vader Egudius, soldaat Louis van Hoof, broertje Sjos, moeder Anna van Hoof - Theunis en broer Cornelis

Onder Antwerpsestraat/Klavetterstraat: **smid** Kees Monu op de hoek, ?, ?, Elisabeth de Weert – vrouw van Kees Monu, Kaat Theunis - van Tilburg met voor zich kleinzoon Cor en (?), Anna Groenewege, Jeanne de Moor?, Corneel van Hoof, Anna vd Poel ofwel Nel van Veere genoemd, zusters Jansen met daarachter bakker Jan van de Ven, meisje op de fiets is onbekend.

De zusters Jansen staan naast hun huis in de Antwerpsestraat waar zij met nog twee ongetrouwde broers woonden.

Er waren vijf bakkers in deze buurt in die tijd, te weten: Frans Broekhuizen, Verduld/Dietvorst, Gerardus Verkuyl, Leon van Beeck en Jan v d Ven. (foto) Jan had met twee broers een goedlopend bakkersbedrijf De Drie Vennen in Antwerpen, in de Provinciestraat. Zij waren drie zoons van oud-burgemeester Van de Ven van Ossendrecht en Putte.

De welkomfoto's uit 1950 komen uit het privéarchief van Cor Cleeren (zelf een ex-

Klavetterstraatbewoner en als kind aanwezig bij dit feestelijk gebeuren).

Hij wist nog te melden dat er achterin rechts (gezien vanuit de Antwerpsestraatweg) een grote schuur stond waar biesen en musterd (gedroogde dennentakken) lagen opgeslagen. De verse dennentakken werden eerst een jaar buiten opgestapeld om te drogen tot musterd dat bestemd was voor de stook van de bakkersovens.

De biesen werden gebruikt voor het maken van matten. Deze gedeeltelijke thuis'industrie' gaf destijds veel werk aan Puttenaren.

Foto v.l.n.r.: Cornelius Theunis, Jos van Hoof, Nel van Veere (bijnaam), Kaat Theunis – Van Tilburg, ?.

De weg lijkt met een soort pek bestraat, hoewel Cor zich slechts aangestampte grond herinnert als 'bestrating'. Cornelis en Kaat Theunis zijn de grootouders van Cor Cleeren die, zoals we in een eerdere Tijding gelezen hebben, graag bij zijn oma kwam die hem trakteerde op griezelige heksenverhalen.

Zo te zien leek de Smidstraat, later omgedoopt tot Klavetterstraat, in een heel gezellig buurtje te liggen. ♣

Het 'stenen tijdperk' op de Brabantse Wal (1)

door Jac van den Bussche

INLEIDING

Al drieduizend jaar voor Christus waren er steenbakkerijen in het oude Egypte en in Mesopotamië te vinden in het gebied tussen de rivieren Eufraat en Tigris. De bewoners daar bakten stenen en kunstvoorwerpen. Voorwaarde voor de vervaardiging was dat er klei in de omgeving aanwezig was en brandstof, of dat het gebied lag op de grens van klei en veen.

De Romeinen brachten de kennis van het stenen bakken met hun veroveringen mee naar het westen. Na de ondergang van hun rijk ging echter de vaardigheid om bakstenen te produceren verloren.

Pas rond 1200 werd in ons land door monniken ontdekt hoe dat ook weer moest. Tot dan toe waren huizen van leem, hout of natuursteen.

De benodigde grondstoffen waren hier wel aanwezig. Tijdens de laatste ijstijd hadden de stormwinden zand en leem aangevoerd en daarmee onze heuvels bedekt. Door vorst en regen gleed dit materiaal af naar de voet van de steile hellingen. En in Nederland hadden we slibafzettingen bij de rivieren zoals de Schelde, Rijn, Maas, IJssel, Vecht en de Waal.

Niet iedere klei was geschikt om stenen te produceren, het ging om de aanwezige grondstoffen zoals zuurstof, silicium, ijzer, kalium en magnesium. We hadden globaal gezien hier rivierklei- löss - en bergklei, zoals deze laatste voorkomt in de Brabantse Wal.

De monniken stookten hun eerste veldovens in die tijd ter plekke met turf of hout. Was het werk klaar, was de oven weg. De bakstenen, ook wel kloostermoppen genoemd, waren dermate duur dat ze eerst alleen vervaardigd

werden voor kerken en kloosters. In ieder geval was het zo dat als je een stenen pand bezat was je letterlijk steenrijk.

In de Zuidelijke Nederlanden, niet ver bij ons vandaan, n.l. in Hemiksem bij Antwerpen, pakte men ook het stenen bakken weer op. De uitvoering geschiedde eveneens door kloosterlingen en wel de paters van de Sinte Bernardus Abdij. ↓

In de 13^e eeuw werd hun abdij van steen gebouwd. Hier bij het Cisterciënzerklooster bleef de oven als vast gebouw staan. Het werd een "Paapse oven" genoemd.

In diezelfde tijd, 1272, liet Elisabeth van Breda 'eene bidtkapel' bouwen en in 1278 bouwen de Wilhelmiëten in Huijbergen een stenen kloostertje.

Tijdens de reformatie, tussen 1533 en 1546, na de grote branden in de toen nog voornamelijk houten stad Antwerpen, ontwikkelde zich een ruimere steenbakindustrie. Deze groei werd bevorderd doordat steden een verbod instelden op het bouwen van brandgevaarlijke huizen.

Een dikke leemkleilaag aan de oevers van de rivier de Rupel zorgde voor de grondstof. In de Rupelstreek bij Boom werkten op een zeker tijdstip 6000 man in 160 steenbakkerijen(tjes).

Van veldovens, vlamovens, periodiekovens

en Paapse ovens zou men uiteindelijk naar de modernere ring- en tunnelovens gaan voor het bakken van steen, tegels en dakpannen.

Pas eind 19^e eeuw kwamen de industriële steenfabrieken op.

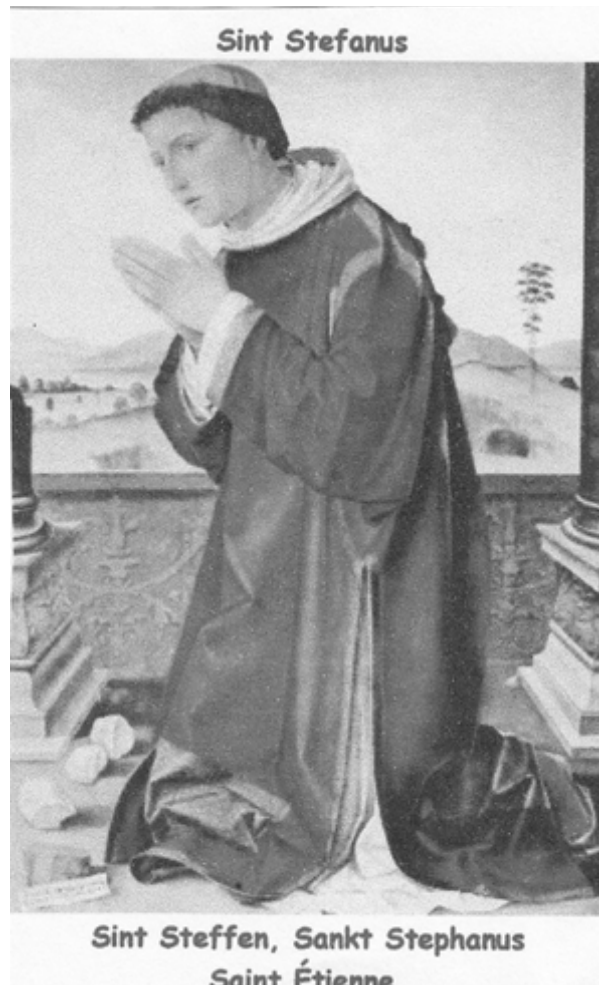
Arbeidsomstandigheden

Vroeger werd leem gestoken met de schop en / of met pikhouweel bewerkt. Het was zwaar lichamelijke arbeid. De eerste leemschoppen waren gemaakt van hout en moesten voortdurend met water nat gehouden worden om aanplakken te voorkomen. Ze werden regelmatig schoongemaakt met een handwerktuigje genaamd de reutel.

Tot ongeveer 1900 hadden de steenbakkerijen een slechte naam en waren berucht om de uitbating van hun arbeiders. De verdiensten waren karig, en de mensen verplicht om in de winkels van de bazen hun voeding te kopen. Zelfs de huizen voor het werkvolk waren van de grote baas. Zo kreeg deze al het geld indirect terug. In de winter lagen de bakkerijen stil en waren de mensen werkloos. Ze konden dan wel geld lenen, om dat in de zomermaanden weer terug te betalen door hard en heel lang te werken. De dag begon om 4 uur 's morgens en eindigde om 9 uur 's avonds. Dat zes volle dagen per week, plus op zondagmorgen nog even stenen in de klamp stapelen.

Ook de kinderarbeid was ongekend groot; vaak werden de kleintjes door hun vaders slaapdronken naar hun werk gebracht. De kindersterfte was hoog. Het Nederlandse Franeker was misschien wel recordhouder, daar werkte men van 2 uur 's nachts tot 10 uur 's avonds met de nodige kinderarbeid.

Later kwamen er stakingen die zorgden voor het begin van minimale sociale invloe-

den, of was het door Roomse inmenging? Sint Stefanus, de eerste heilige die voor zijn geloof gestenigd werd, werd de beschermheilige van de arbeiders in de steenfabrieken.

De veldovens bij ons

Het steenbakken was vroeger niet altijd aan een vaste plaats gebonden. Er was geen gebouw, geen steenfabriek. Men bakte meestal op de plaats waar stenen nodig

waren. Nederland was dan ook bezaaid met tijdelijke veldoventjes, want er werd volop gebouwd.

Een veldoven, zoals die overal op de Brabantse Wal voorkwamen. Hier betreft het de bakoven op De Wip in Hoogerheide van Alexander Schepers. Meer daarover in deel 2.

Een voorbeeld hiervan vinden we terug in een document van de markies van Bergen op Zoom, opgesteld na 1747-1749 toen de Franse troepen Bergen op Zoom veroverden en bezet hadden, en er naast Bergen op Zoom ook in de omliggende dorpen veel geruïneerd en in brand gestoken was. Na het vertrek van de Fransen werd op 14 maart 1750 een contract gesloten door *Zijne Keurvorstelijke Doorluchtigheid Van De Paltz, als Heer en Marquis van Bergen op Zoom, om stenen te doen backen tot het herbouwen van Zijne Hoogheid 's Hoeve Lindonk, en verdere gebouwen. Zoe van Lindonk als elders en dat bij provisie vijf à ses ovens, ider oven van zestig- tot seeventig duysent stenen, wel meer maer niet minder, genaamt naar de maat Boomse steen ofwel grote kloostermoppen. Vaak hadden steden een vaste maat voor lengte, breedte en dikte, die door het stadsbestuur was vastgesteld. De Heren Rae-*

den en Rekenmeesters zullen coomen te ordonneren en goed te vinden en dus doen formeren maeken en branden. De markies sluit een contract met Paulus van Ockelijen en Adriaan Hellemons, steenbakkers van beroep. Onder hun supervisie werd leem gestoken, stenen gevormd, gedroogd en naar behoren gebakken. In het contract werd o.a. bepaald dat voor het afgraven van de aarde ten behoeve van 25.000 stenen een bedrag stond van acht gulden en een *tonne gemein bier*, alsmede een *tonne goet bier* per oven gebrande moppen. De raden moesten betalen voor het hout tot het branden van de reeds genoemde stenen, alsmede voor de vormen, de tafel, kruiwagens en de plek om de stenen te laten drogen. Daarna zal de zandgrond worden geëgaliseerd; het is dan ontgonnen landbouwgrond geworden.

Zie hieronder het eerste blad van het driebladige contract tussen de markies van Bergen op Zoom en de steenbakkers Paulus van Ockelijen en Adriaan Hellemons.

Handwritten signature *Handwritten signature*

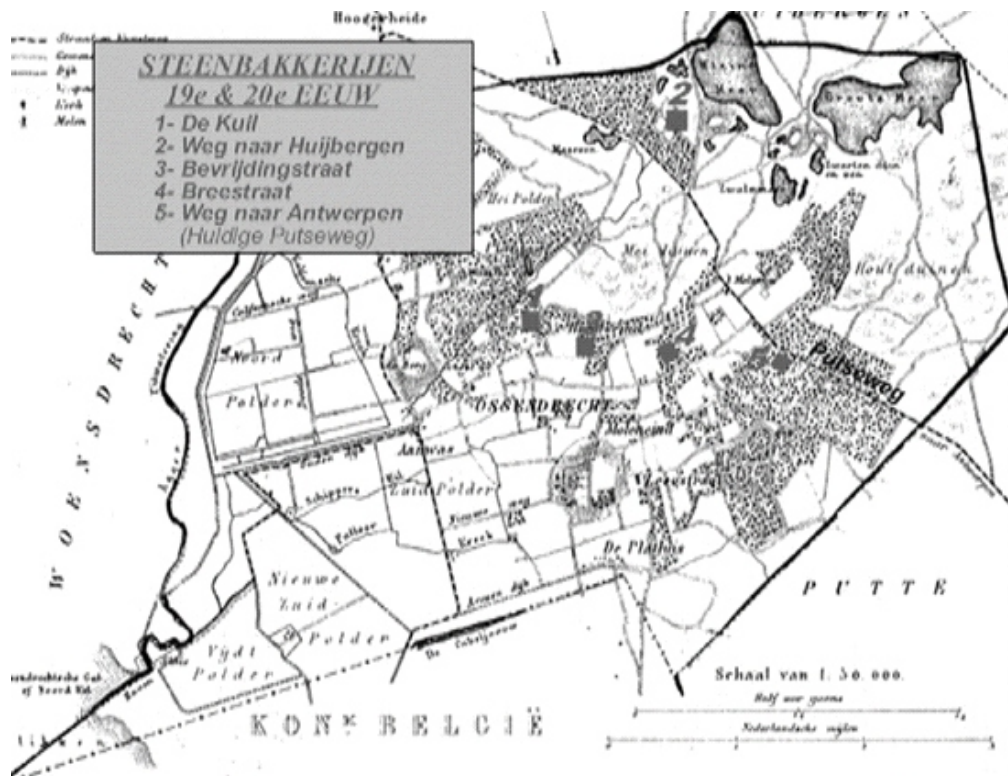
Die van den Raedever. he-
keninge van den Vorstlijcken Raey-
se van Bergen op Zoom

Alsoo desen Raedever. is ten proefte
van Lynne Keurvorstelyke Doorluchtichheid van
de Valk, als Heer en marquis van Bergen
op den Zoom, Aenen te dien Backen, tot het
Herbouwen van Lyn Hoogh^{ts} Hoeyens en
Verdere gebouwen, Soe van Lindonk als elders,
en dat by provisie 45 a. 100 ovens, ider oven van
tessig a. tessen tigh duysent Steenen, wel meer
maer niet minder, genaemt Bomen Steen, ofte
wel groote moppen, gelyk de Voorz. Heeren
Bredem en Heeren meestent Zullen soemen te
ordonnenen, en goed te vinden, en dus daer
farmeren maeken, en branden, waer over
wel gemalte Heeren Raed van Lyn over ange-
koomen en veraccordeert met Paulus van
Ockelijen en Adriaan Hellemons Steenbac-
kers van hun lieder ambagt, alhier present,
de welke verklaeren mits desen te accepteren
en aengenaomen te hebben, het formeren en bren-
ken der Voorz. Steenen, en sulks op de naer-
volgende Condition namentlyk:

J 38. Dat de Voorz. Paulus ockelijen en Adriaan
Hellemans tot hoeren kosten, de aarde tot

In Ossendrecht was ook een heideveld aangewezen aan de weg Bergen op Zoom - Antwerpen, kort bij de gemeentegrens van Putte. Na deze ontginning kwam daar een boerderij op. Op grond bij het latere Puts Molentje werden eveneens stenen gevormd en gebakken. Ook werd leem gestoken en

stenen gebakken in de Kuil van Ossendrecht tot aan het einde van de Slingerstraat, en eveneens aan de Weg naar Huijbergen en aan de Molenstraat. Zulke plaatsen waren er ook te Hoogerheide, Woensdrecht en Huijbergen.

Tot 1800 werd bij ons in de Zuidwesthoek soms met aangevoerde Boomse stenen maar ook met IJsselsteen gebouwd aan speciale projecten zoals bijvoorbeeld de protestantse kerk van 1798 en enkele nog wat vroegere boerderijen.

De protestantse kerk van 1798 opgetrokken met geïmporteerde IJsselsteentjes

De plaatselijke veldoventjes zorgden voor de aanvulling en kleinere bouwwerken. Zo kreeg Piet van Veltoven (!) van de gemeente vergunning om leem te steken bij de Kleine Meer, ter hoogte van de boerderij van Jan Belde. Voor iedere veldoven met steen betaalde hij aan de gemeente 4 gulden en 50 cent voor de daar gestoken leem.

En je zou ook een oventje verwachten op de Leemberg. Daar is in 1831 wel een vergunning voor aangevraagd door Jan Matteusens (zwager van Adrianus van Halteren, burgemeester van 1820 tot 1846), maar daar is het bij gebleven.

Op de Leemberg woonden toen drie gezinnen.

Hugo Jansen

Het is 1844 wanneer Hugo Jansen plannen heeft om een steenbakkerij te beginnen op een heideveld sectie E, perceel 287, groot 8 bunder 30 roeden 50 ellen. Het terrein lag aan de weg Laagstraat - Koude Heide naar Putte. In 1845 was de vergunning rond en kon er gestart worden.

We gebruiken dan nog niet het woord steenfabriek, maar we spreken van een geleg. Stenen werden na het vormen op de grond gelegd, gedraaid en gekeerd om te drogen, en op een bepaalde manier getast, in vaktaal gammen genoemd.

Door de eeuwen heen veranderde de bouw en ook de stookwijze. Van het begin tot de 14e eeuw werd er gestookt met hout, later tot aan de 18e eeuw met turf.

Toen in 1832 een kanaal aangelegd werd tussen Charleroi en Brussel kwam de overgang naar kolen. In het begin werd er op het

Geleg nog gestookt met turf uit eigen grond, gelegen aan de andere kant van Ossendrecht, op Calfven, die Hugo Jansen had gekocht van de Domeinen. Maar ook hij ging over tot het stoken met kolen uit België, die werden aangevoerd per tram, die stopte bij het station de Kabeljauw aan de Nederlands/ Belgische grens.

Goedkoper en meer rendement, waarvan Hugo kon profiteren.

Het stoken was een vak apart dat boer Hugo niet echt in de vingers had. Vooral het opwarmen zodat het laatste vocht in de steen nog kon worden afgevoerd en er keramisch niets mis ging, voor uiteindelijk de temperatuur (zonder meteraanduiding) van 1000 en meer graden Celsius werd bereikt.

Er verzezen niet direct gebouwen, maar er moesten wel overkappingen aangebracht worden voor het drogen van de gevormde steen. Aan de orde was het steken van leem en het aantrekken van steenmakers, die de

juiste procedure volgden om goed met kolen gebakken steen te bekomen. Het aanleggen van een veldoven was na verloop van tijd de volgende fase. Om dit allemaal te kunnen realiseren riep hij Zuid-Nederlandse ofwel Belgische hulp in, zij waren immers al verder dan hier. We komen dan namen tegen

zoals Schepers, Van Linden, Meijs, Mous, Vermeulen en de gebroeders Ots. Metingen door het kadaster en plattegrondtekeningen wijzen op deze activiteit rond het Geleg in de Laagstraat te Ossendrecht. Zie de tekening van John van Dooren volgende pagina.

Hoe verliep nu in die tijd het steenbakproces?

In het najaar en zo mogelijk in de winter begon men met het steken van de leem. De leem werd dan op lange ruggen gestort zodat het goed kon uitvriezen.

In het voorjaar werd de leem dan stapsgewijs naar de verzamelbak gebracht. In een wat diepere bak, de zogenaamde zomp, werd de juiste substantie klaargemaakt en dan in het vroege voorjaar als de vorst was verdwenen kwam de steenbakker met een drietal helpers in actie.

De steenbakker gebruikte dan een vlakke tafel met daarbij water en een bak fijn zand, enkele houten vormen en een paan of strijkmes.

Als de kneedbare massa vanuit de zomp aangevoerd werd rolde en kneedde de steenbakker de bol door wat duinzand waarna de bol in de vorm werd geslagen. De overtollige leem werd met een paan verwijderd waarna een helper de gevulde vorm oppakte en de gevormde steen met een kleine tussenafstand van elkaar omgekeerd op een ietsjes aflopend terrein legde om het daar te laten drogen. Op een goede werkdag van ± 14 uren konden ze zo ongeveer 6000 stenen te drogen leggen. Bij regenweer werden de verse stenen, ook wel groene steen genoemd, afgedekt met rieten matten.

De volgende dag werden de stenen gekanteld en na een paar dagen wer-

den ze de droogloods ingebracht waar ze zodanig werden getast dat wind en tocht voor het meest optimale droogproces zorgden. Pas daarna gaan ze de oven in.

De steenoven bij Hugo Jansen was een gesloten oven, 25m lang, 5,5m breed en 3m hoog. De oven had geen grote schoorsteen maar de rook werd afgevoerd door kleine rookkanaaltjes. Er werden luchtkanaaltjes voorzien die aansloten op de schoorsteentjes bovenop. Er was een deurgat waardoor de ruimte met steen gevuld kon worden. Om de warmte zo goed mogelijk te verdelen werd tussen de getaste steen overal ongeveer een centimeter open gelaten, zodat er van onder ruimte bleef om te stoken. De stenen werden langzaam opgewarmd tot bijna 1100°C.

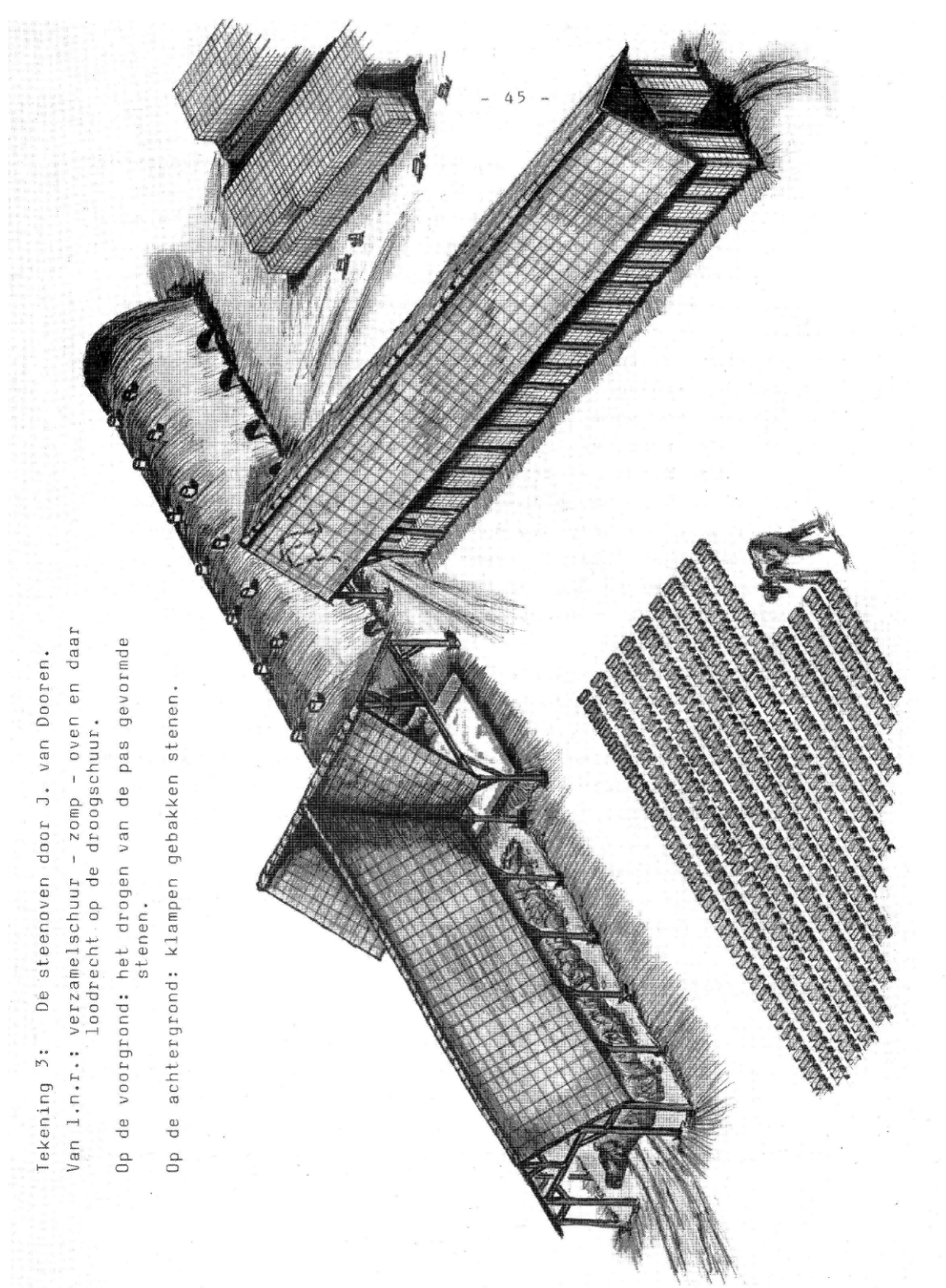

Van rechts naar links: de leemaandrager
de legger
de steenmaker
de bollenmaker

Na de baktijd begon het afstoken en sluiten om te snelle afkoeling te voorkomen. Het deurgat werd tijdens de branding dichtgemaakt met stenen in leem. Over het geheel was een flink pak zand aangebracht, dienen-

de als afsluiting en isolatie.

Tot slot werden de stenen uit de oven gereden en gesorteerd in klampen op het maai-veld gezet, klaar voor de verkoop.

Tekening 3: De steenoven door J. van Dooren.
 Van l.n.r.: verzamelschuur - zomp - oven en daar loodrecht op de droogschuur.
 Op de voorgrond: het drogen van de pas gevormde stenen.
 Op de achtergrond: klampen gebakken stenen.

Tekeningen van John van Dooren gebaseerd op de kadastertekeningen t.b.v. Tijding 1991-3.

Ook bij Coppens in de Breestraat, Ossendrecht werd op dezelfde manier gebouwd.

Omdat de aankoop door de aannemers werd gedaan is het moeilijk na te gaan waar al de steen in is verwerkt. Wel staat in een bestek dat voor de Ossendrechtse haven Hugo Jansen de steenleverancier was. Verder wist kleinzoon Hugo te vertellen dat er ook stenen zijn geleverd bij de bouw van kledingmagazijn 'de Vlinder' van Jansen-Timmermans. 'Bouwpastoor' Wijtvlit zorgde ook voor werk: zo gaf hij opdracht voor het Sint Elisabeth gesticht en ook in de St. Gertrudiskerk uit 1896 zaten stenen afkomstig van Hugo Jansens steenbakkerij. En niet te vergeten zijn eigen boerderij natuurlijk.

met steenbakken bezighield was niet zo groot en indien nodig werden ze geholpen door eigen landbouwpersoneel.

De overdracht van de activiteiten op het Geleg was al in 1885 geregeld voor de twee

Vroeger werden er veel arbeidershuizen en boerderijtjes op de zandgrond gebouwd met slechte, of minder goede steen, en dan afgesmeerd [men zou nu zeggen gestukadoord]. Een stro- of rieten dak erop, en men woonde.

Dit liep meer en meer af einde 19de eeuw. De

Nederlandse bouwwerken hielden hun karakter door de eeuwen heen, omdat onze bouwstoffen heel goed waren.

Voor de gewone huizenbouw werden kleinere partijen steen verkocht. De groep die zich

zoons. Zoon Toon had de westkant van de woning met steenbakkerij, maalderij, winkel en het deel met akkerbouw. Zoon Jac zou de landbouw en veeteelt gaan doen met de oostkant van de boerderij. Toon eiste, uit concurrentieoverweging, dat zijn broer Jac

nooit een maalderij, steenbakkerij of broodbakkerij op deze plaats zou beginnen. Toon daarentegen mocht weer geen steen bakken tijdens de bloei van het koren, want de laaghangende rook belette de vruchtzetting van dit gewas. Hugo Jansen overleed op 1 febru-

ari 1895, 76 jaar oud. Toon bleef tot zijn overlijden op 12 maart 1917 de steenbakker. Met zijn dood kwam na 72 jaar een einde aan de steenproductie op het Geleg. Inmiddels was door de Eerste Wereldoorlog ook de vraag naar dit bouw materiaal enorm teruggelopen.

Uit de archieven:

3 augustus 1850: de heer N. Dochez fabrikant te Bergen op Zoom, vraagt te Woensdrecht een vergunning voor het bakken van stenen, pannen en plavuizen. Dit op een perceel heide Sectie B no 307 eigendom van Adriaan van den Eijnde, en grenzende aan het land van de familie Schrauwen en de familie Krijnen. Vergunning werd toegewezen. Verder zijn geen gegevens bekend.

15 april 1851: Cornelis Ludovicus Antonius Cuijpers uit Halsteren vraagt een vergunning voor het oprichten van een steenbakkerij op de Eekelbankse heide te Woensdrecht Sectie B no 427. Vergunning verleend. Verder zijn geen gegevens vermeld.

Louis Cuijpers [Mattenburg] heeft rond 1854 een steenfabriek opgericht. Verder geen mededelingen.

Jan Brusselaars, meester metselaar uit Bergen op Zoom deed aanvraag in 1854, maar werd afgewezen.

In 1855 werd melding gemaakt van twee steenfabrieken met veldovens te Woensdrecht, zo ook in 1859.

In 1868 is er sprake van een steen- en pannenfabriek met een bezetting van drie personen, loon 4 gulden per week en drie personen beneden de 16 jaar à 2 gulden per week. Het pannen vormen in bovengenoemde fabriek zal zeker op een primitieve manier hebben plaatsgevonden in een houten platte bak met een afsluitrand.

In 1871 maakt het gemeenteverslag melding van een steenbakkerij zonder naam. Daar werken vier man boven de 16 jaar à 6 gulden per week en acht kinderen à 3 gulden per week.

Alle bovengenoemden steenbakkerij lagen aan de oostzijde van de Corttevenne, ter hoogte van den Langen Teen en nabij de Wip op het Zandfort aan de waterstroom. Daar dus waar de leem te vinden was.

Bronnen: In de jaren 1991/1992 begon de toenmalige werkgroep toponymie van onze heemkondekring het project *steenbakkerijen*. Zij hadden bijv. gesprekken met de directeur van steenfabriek De Vijver, Piet Kostermans en zij hebben een bezoek gebracht aan het regionaal archief in Zevenbergen. De leden van de werkgroep waren op dat moment: Jac van den Bussche, Cor van Opdorp, Gied Suykerbuyk, en tot zijn verhuizing C.F. Tjissen, die een verslag maakte van hun bevindingen. **Nu, 25 jaar later, baseert het toenmalige lid Jac van den Bussche o.a. hierop deze serie.**

Volgende keer gaan we verder met de bespreking van de drie steenfabrieken in Hoogerheide/Woensdrecht, te beginnen met De Vijver achter de Antwerpsestraatweg.
 Zie tekening hieronder: A. steenfabriek De Vijver, B. steenfabriek Daverveldt en C. steenfabriek Carpentier & Jacobs
 In deze serie komt ook de steenfabriek in Huijbergen aan bod. ♣

SCHATTEN IN ONS

door

Verloven, doen mensen dat nog? Misschien hoort u wel tot die generatie die al niet eens meer weet wat dat is. Het woordenboek geeft als definitie voor verloven: "door trouwbelofte verbinden".

Die trouwbelofte werd soms al jaren voor het echte huwelijk gegeven; je maakte een verlanglijstje en kreeg bij de officiële verloving -met ring!- al een deel van je uitzet cadeau.

Vlak na W.O. II duurde een verloving soms extra lang want de trouwlustigen moesten vaak jaren op een geschikte woning wachten. "Inwonen" was toen heel gewoon, je huurde als jonggetrouwd stel een kamer bij je ouders of anderen en deelde keuken en sanitair als dat mocht. Ideaal was het niet natuurlijk maar er werd druk aan de wederopbouw gewerkt en men had hoop op betere tijden.

Even terug naar dat verloven. Een verlovingsfeest, de naam zegt het al, was een echt feest met mooie kleding, een etentje en een beetje sterke drank;

MUSEUM DEN AANWAS

Hetty Kappelhof

de mannen een borrel, de vrouwen vaak een advocaatje of bessenjenever-tje. Dat etentje, dat kende nog iets speciaals voor wie het zich kon veroorloven. Ten teken van de verloving werden soms een prachtige zilveren hen en haan op de gedekte tafel gezet, een echt 'tafelstuk' eigenlijk.

De symboliek is duidelijk en treffend maar niet iedereen kon zich zo'n stelletje veroorloven natuurlijk.

Museum Den Aanwas heeft nog zo'n prachtig tafelstel staan in de kast in de deftige voorkamer.

O ja, een verloving ging ook wel eens uit en wat dan?

Dan moesten al die cadeautjes retour!

De leste woorde van Herodes

door Jan Luysterburg

**”De Joode n'in dees vremde laand, da d'ik nog steeds regeer
Die gaave mèèn de eere naam 'D'n Bouwer' op 'ne kjeer
Omda'k de tempel in de stad opnuuw eb opgebouwd
Mar da d'emme ze naoderaand van deege nog berouwd.**

**Ik liet boove de n'ingangsdeur van 't prachtige gebouw
D'n aodelèèr van de Roomèène plaotse, nouw nouw nouw!
't Kot was toen wir vus te klèèn, de raope waore gaor
Gedaon meeje stoeft n'oovert mèèn, da was toen jimmaol klaor.**

**'n Nuuwe kooning wouwe ze, da voelde n'ik wel aon
Mar al die aanvalle n'op mèèn e'k goed kunne wjeerstaon
Ok toen 'k besoodemieterd wier dur drie manne van wèèd
Die wouwe n'iets verraaje, mar wa laoter kreege ze spèèt.**

**Toen wies ik da t'r in de buurt 'n grwoot gevaor ontstong
D'r was 'n kooningskiend geboore n'en op stel en sprong
Moes ik toen alle kienders in de buurt van Bethlehem
'n Kopke klèèner laote maoke want 't gieng om em.**

**Ik wier 'De Kiendermwoordenèèr' vur jeeuweg en altij,
Mar daor kwaame toen ok al gaauw veul grwoote meese bij
M'n èège vrouw en ok drie èège kienders e'k vermwoord,
Want ik zèèn baos en teegespraak die duld ik nie, gin woord.**

**En nouw ik ier op staarve lig op 't end van m'n bestaon
Besef ik da d'ik jeel veul meese kwaod eb aongedaon
Toch eb ik daorvan niks gin spèèt, 't was ammaol èège schuld
't Was nie gebeurd asse nie gèère n'op mèèn trwoon adde
gewuld.”**

**Nouw, twinteg jeeuwe laoter, wor nog Kessemes gevierd
Meeje lekker eete n'en de kestbwoom moodiejeus versierd
't Zèèn daoge van gezellig'ed en vrede op dees aord
Want d'èèlege Maria ed 'n kooningskiend gebaord.**

**Toch meude nie vergeete, meese, denk t'r nouw 's aon
Da t'r op de weereld nog veul Herodesse bestaon.♣**

EN OP INTERNET INTERPRETEREN ZE DE BIJBEL BIJVOORBEELD ZO!

Wat zou er gebeurd zijn, als er drie Wijze Vrouwen in plaats van drie Wijze Mannen geweest waren?

- ➔ Ze zouden de richting gevraagd hebben ...
- 🕒 Op tijd gekomen zijn ...
- 🚑 Helpen bij de geboorte ...
- 🏠 De stallen mesten ...
- 💰 Praktische kado's meenemen ...
- 🍷 En wat te eten maken.

- ◆ Maar wat zouden ze zeggen bij hun vertrek?

Toen ze weggingen zouden ze gezegd hebben.....

Bram Grisnigt, een oorlogsheld

door Wim Adriaansen

Het oorlogsverhaal van Engelandvaarder Bram Grisnigt', zo luidt de ondertitel van het verhaal zoals journalist Bram de Graaf heeft opgetekend na een aantal gesprekken met Bram Grisnigt. Het is een weliswaar vlot geschreven verhaal geworden, maar ik heb het toch niet in een keer kunnen uitlezen. Een paar keer heb ik echt de noodzaak gevoeld om de inhoud van het geschrevene op me te laten inwerken, niet in de laatste plaats omdat er zoveel parallellen zijn met het verhaal van die andere Engelandvaarders, zoals Sjef Adriaansen, Jac van Loon of Herman Leus, die net als Grisnigt ook daarna terecht zijn gekomen bij het Bureau Inlichtingen van de Nederlandse Regering in Londen.

Het is goed dat Grisnigt zijn verhaal heeft verteld en dat het is opgeschreven. Hij is daarmee teruggekomen op zijn idee, zo heeft hij me eens toevertrouwd, dat alles over zijn oorlogstijd al is gezegd en beschreven. Gelukkig maar.

Het verhaal valt uiteen in drie delen, de ontsnapping uit bezet Nederland naar Engeland, zijn werk voor het Bureau Inlichtingen en zijn arrestatie en latere gevangenschap in Duitse kampen.

Bram is als jongen van vier, na het op jonge leeftijd overlijden van zijn vader, in een pleeggezin opgegroeid. Hij zit voor zijn eindexamen HBS als hij met een vriend het plan opvat en uitvoert om per fiets van Den Haag naar Engeland te vertrekken. Een ongewisse tocht, spontaan begonnen met als bagage wat kleren, een Bosatlas en een pakje boterhammen.

Engelandvaarder is een aanduiding die is ontstaan nadat in het begin van de oorlog enkele jongelui per boot over de Noordzee naar Engeland zijn ontkomen. De benaming Engelandvaarder voor de gehele groep is eigenlijk niet juist, want van alle mensen,

vooral jongelui, die in oorlogstijd vanuit ons land naar Engeland zijn vertrokken om daar mee te werken aan de bevrijding van Nederland is het overgrote deel over land door België, Frankrijk en dan Spanje getrokken. Acht op de tien van de ruim 2300 zijn dat er, zoals een recente studie van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) heeft uitgewezen. De ruimere definitie die de Belgen hanteren, *Groep van Ontsnappen*, is een juistere benaming. *'Pilgrim to England'* heeft Grisnigt als zijn vertaling gegeven bij een lezing, jaren na de oorlog in Dulwich, waar hij in Engeland zijn opleiding tot verbindingsman heeft gevolgd. *Pelgrim naar Engeland*, dat heb ik zo overgenomen als ondertitel bij mijn boek over die andere Engelandganger uit Hoogerheide, Sjef Adriaansen.

De tocht naar Engeland is een avontuurlijke tocht, die voor Bram aanvangt in mei 1941

naar Toulouse in bezet Frankrijk, waar de reis voorlopig eindigt. Door geldgebrek keert Bram samen met een in Frankrijk ontmoete reisgenoot terug naar Nederland en samen beginnen ze dan in maart 1942 voor de tweede maal aan hun tocht. Indië is het aanvankelijke reisdoel geweest maar dat is in 1942, als zij nog onderweg zijn, bezet door Japan. Dan wordt het doel Engeland. Einde mei 1942 bereiken Bram en zijn medereizigers Spanje en op 1 juni vertrekt hun boot uit Barcelona, richting het Caraïbisch gebied met bestemming Curaçao. Daar weet Bram als derde stuurman (zonder zeevaartopleiding) aan te monstern op een olietanker, de ms. Rotterdam, die naar de Verenigde Staten zal varen. Onderweg slaat het noodlot toe. Een Duitse U-boot torpedeert de tanker en de overlevende bemanningsleden moeten het schip verlaten. De overlevenden worden later opgepikt door een Amerikaanse onderzeebootjager. Bram zet op 15 september 1942 voet op Amerikaanse bodem. Het is een avontuurlijke tocht die in het boek op pakkende wijze is verwoord.

Bram Grisnigt wil, eenmaal in Engeland aangekomen in december 1942, actie ondernemen tegen de Duitse bezetter. Hij krijgt de mogelijkheid een opleiding tot geheim agent te volgen bij het Bureau Inlichtingen. BI is ingesteld na een bizarre periode uit onze oorlogsgeschiedenis, die bekend staat als Englandspiel, of Spiel Nordpol in Duitse terminologie. Dat beslaat de periode van begin van de oorlog tot medio 1942 waarin in Engeland opgeleide agenten boven Nederland werden gedropt om daar de verbinding te verzorgen van het verzet met de regering in Engeland. De komst van nieuwe agenten werd steeds aan het Nederlandse verzet gemeld, maar de Duitse bezetter had weten in te dringen in de organisatie met als gevolg dat gedropte agenten meteen bij aankomst op Nederlandse bodem werden gearresteerd. Op enkelen na hebben zij dit met de dood moeten bekopen. Het heeft lang, te lang, geduurd voordat men in Londen door kreeg dat de zaak aan de overkant van de Noordzee helemaal fout was. Dat was ook het moment dat kapitein (later majoor) Jan M. Somer, die voor de oorlog al bij het Nederlandse

inlichtingenwerk was betrokken en ook als Engelandganger bezet Nederland had verlaten, met de leiding van de nieuwe organisatie is belast. 'Hij heeft daar goed werk verricht', zoals Grisnigt me later vertelde.

De opleiding tot verbindingsagent is een pittige. Die omvat niet alleen coderen en seinen met het morsealfabet, maar ook omgaan met wapens, zelfverdediging en parachutespringen. Want het is de bedoeling dat de agenten op een maanlichte nacht per parachute in Nederland zullen terugkeren. Het systeem van Somer houdt in dat de komst van een agent niet vooruit wordt aangekondigd maar dat de agenten een contactadres krijgen waar ze zich melden en vandaar naar hun bestemming vertrekken. Voor Bram Grisnigt wordt het een landing bij Grave op 20 september 1943 en een werkterrein vooral in de regio Amsterdam - Den Haag. Hij wordt daar lid van een kleine zendgroep die de naam Barbara heeft gekregen. Hij is daar actief tot 2 februari 1944, wanneer hij door de Sicherheitsdienst wordt gepeild en gevangengenomen. In die periode van ruim een jaar heeft Grisnigt gewerkt als verbindingsman tussen het Nederlandse verzet, voornamelijk de Ordedienst, en BI in Londen. Als verbindingsman geeft hij berichten door die hij van anderen krijgt. Hij is geen spion. De titel van het boek, *Spion van Oranje*, kan uit commercieel oogpunt wel interessant zijn, maar is in feite onjuist. Aan die titel is ook een passage in het boek gewijd. Grisnigt stelt als titel voor: *de overlevende*. En dat zou ook de juiste titel zijn geweest. Maar ach, de uitgever heeft anders beslist. De overlevende. Het boek verhaalt over de Groep Barbara, over collega's van Grisnigt die al werkend de dood vinden. Onder hen Hoekman, met wie hij is gesprongen. Of andere agenten die later in gevangenschap zijn omgekomen. En dat zijn er veel, getuige de lijst in het boek *Zij sprongen in de Nacht* dat Jan M. Somer na de oorlog over het werk van BI heeft geschreven.

Het derde deel van het boek handelt over de verhoren die Grisnigt na zijn arrestatie heeft ondergaan en zijn gevangenschap. Bij die verhoren is geen fysiek geweld gebruikt. Wel wordt het systeem van *Dauerver-*

nehmung toegepast, dat wil zeggen langdurige ondervraging, tot wel vier dagen achtereen toe. Of ook Bram dit heeft ondergaan meldt het boek niet. Maar wel laat men van Duitse zijde merken dat men op de hoogte

was van het doen en laten van de Groep Barbara en de zendadressen van Grisnigt kende. 'Men wist bijna alles' aldus Grisnigt later. Grisnigt zegt aan zijn ondervrager, Otto Haubrock, toe voor hem te willen werken. Als hij dan opdracht krijgt een bericht naar Londen te sturen gebruikt hij andere kristallen dan de zijne (dus een andere golflengte) en laat hij zijn herkenningscodes weg, zodat Londen weet dat hij is gevangengenomen. Dit staat niet in het boek maar wel in een verslag in het NIMH, dat de auteur, De Graaf, kennelijk niet heeft geraadpleegd. Grisnigt wordt gevangengezet, eerst in Haaren, later in Vught. Daar blijft hij tot Dolle Dinsdag, 5 september 1944. Dan wordt Kamp Vught ontruimd en worden de gevangenen die niet in de direct voorafgaande periode zijn geëxecuteerd op transport gesteld naar Duitsland. Een lange tocht van kamp naar kamp tot op het laatst Ravensbrück. Grisnigt overleeft het, maar daar is dan ook alles mee gezegd. De gevangenen moeten als de Russen en de geallieerden oprukken te voet ver-

der, steeds verder. Om de twintig meter loopt een Duitser met geweer in de aanslag. Ze zijn ergens in het noorden van Duitsland bij een bosrand aangekomen en Bram geeft aan zijn behoefte te moeten doen. Hij verdwijnt

Op 1 januari 1944, anderhalve week voor zijn dropping bij Princenhage, trad Harm Steen, die als geheim agent op 11 januari 1944 samen met Sjef Adriaansen per parachute bij Breda landde, in Londen in het huwelijk met Marian Macaulay, waarvan deze foto van staf en mensen in opleiding.

Deze huwelijksfoto ontvingen de nabestaanden van Herman Leus na de oorlog, samen met diens oorlogsdagboeken. Bram Grisnigt kende de namen van alle daarop staande personen. (Zie : Sjef Adriaansen, Pelgrim naar Engeland, pag. 81.)

Links staand: Jac van Loon. Herman Leus is zittend de middelste van de drie personen naast Jac van Loon. Vierde van links staand is majoor Jan Somer, hoofd van het Bureau Inlichtingen. Bram Grisnigt was niet bij dit huwelijk aanwezig (foto archief Herman Leus).

in de bosrand. Dan ziet hij dat de colonne verder loopt. Hij blijft achter. Hij is vrij. Daar begint het boek mee en eindigt het ook.

In Engeland heeft Grisnigt zijn latere vrouw Ann ontmoet. Ze trouwen na de oorlog en ze zijn nu meer dan zeventig jaar samen. *Soul-mate*, zoals hijzelf zegt. En dat zegt veel.

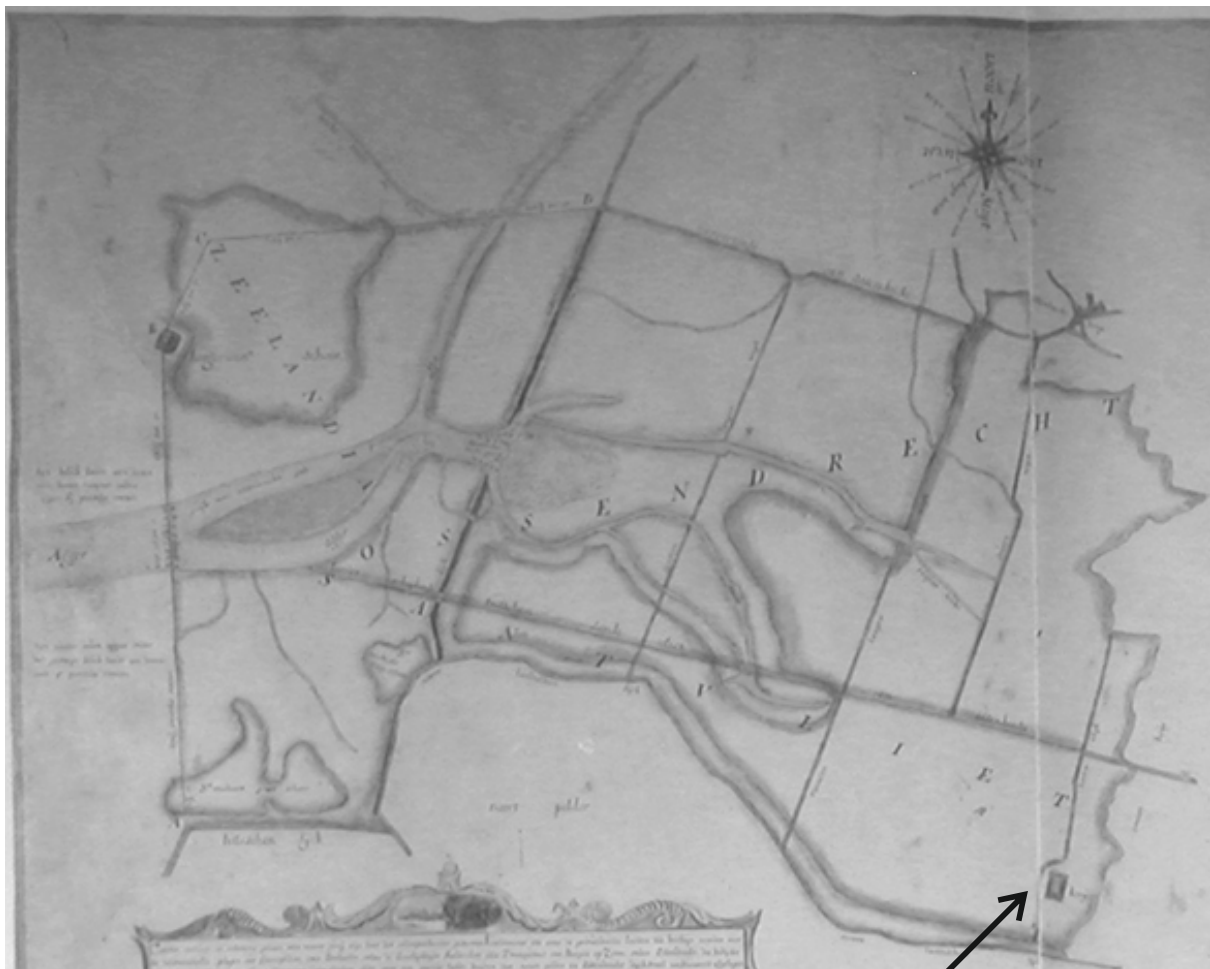
Het verhaal van Bram Grisnigt, zoals hij het heeft verteld aan De Graaf is een spannend verhaal, zeker als je weet dat het echt is ge-

beurd. Het is een vlot geschreven verhaal door een journalist die zich ook historicus noemt. Een punt van kritiek op het boek is dat De Graaf op enkele punten wat vlot met zijn historische bronnen omspringt. Jammer genoeg wordt geen melding meer gemaakt van het werk dat Grisnigt in de periode na de oorlog heeft verricht voor het Genootschap

Engelandvaarders. Met het nu verschenen boek met weliswaar een verkeerde titel is hij, nu in de negentig en als enige die nog in leven is, opnieuw spreekbuis voor de bijzondere groep Engelandgangers waartoe ook hij behoorde. ♣

Aanvulling van Jac van den Bussche op artikel Plaatsluis

Na mijn publicatie in de vorige Tijding betreffende het toponiem Plaatsluis sprak ik Eugène Jansen die naar aanleiding daarvan mij een boek toonde met daarin een goede plaatsaanduiding van de eendenkooi aldaar. Deze bevond zich in een zogenoemd drijvend stukje polder. Dat is dan ook de reden waarom hij het met mijn uitleg eens was: in een drijvende polder kun je alleen maar uit de voeten met een platte boot. Ter aanvulling daarom hieronder een uitsnede van de kaart van 4 juli 1690 door C. Henselmans.

De eendenkooi, vaak op kaarten omschreven als Eijnde Kooij, langs de verticaal lopende Langen Koelen Wegh

INFORMATIE VOOR DE LEZER

“Tijding” is het periodiek van de heemkundekring “Het Zuidkwartier” en verschijnt 3x per jaar. Het Zuidkwartier betreft het gebied ten zuiden van Bergen op Zoom, omvattende de plaatsen Hoogerheide, Huijbergen, Ossendrecht, Putte en Woensdrecht.

Inlichtingen betreffende het lidmaatschap kunnen worden ingewonnen bij het secretariaat en de heer Cor Cleeren, Past. Dierckxstraat 17, 4645 EK Putte - tel. 0164 60 35 33, Cormar65@ziggo.nl. Tevens zijn losse nummers van “Tijding” bij hem verkrijgbaar. De normale afleveringen kosten € 4,00 per stuk (van het lopende jaar € 7,00).

De contributie bedraagt € 20,00 per jaar, per gezin. Leden woonachtig buiten de gemeente Woensdrecht wordt € 8,00 extra aan portokosten in rekening gebracht. Voor België € 10,00.

Nieuwe leden kunnen zich ook opgeven door middel van storting van de jaarcontributie op gironummer NL15 INGB 0002 7604 67 t.n.v. ledenadministratie Heemkundekring “Het Zuidkwartier”, KLM laan 6, 4631 JW Hoogerheide.

Nadruk van, of overname uit “Tijding” van een artikel of gedeelte(n) daarvan in welke vorm dan ook, is zonder toestemming van het bestuur en de schrijvers van de artikelen niet toegestaan. De heemkundekring “Het Zuidkwartier” aanvaardt geen enkele verantwoording aangaande de stijl of de juistheid der artikelen, doch laat deze geheel voor rekening van de ondertekenaars.

Vormgeving Tijding: Maria Roskamp
Druk: Marwa Print & Copy - Essen België

BESTUUR HEEMKUNDEKRING “HET ZUIDKWARTIER”

Voorzitter:

de heer J. Luysterburg, tel. 0164 85 21 41
e-mailadres: luysterburg01@ziggo.nl

Vicevoorzitter:

de heer Bert Janssens, tel. 06-45432811
e-mailadres: Bertsatru@gmail.com

Secretariaat:

mevrouw E. Cleeren, tel. 0164 60 67 58
e-mailadres: secretaris@hkk-zuidkwartier.nl

Penningmeester:

mevrouw Loes Kools, tel. 06 27 53 61 93
e-mailadres: loeskools@gmail.com

2e Penningmeester:

de heer J. Mathijssen, tel. 0164 61 48 85
e-mailadres: johnmathijssen@outlook.com

Websitebeheerder:

de heer S. Schauenburg
e-mailadres: webmaster@hkk-zuidkwartier.nl

Bestuursleden:

de heer C. Cleeren, tel 0164 60 35 33
e-mailadres: Cormar65@ziggo.nl

mevrouw L. Hengst, tel. 0164 25 94 19
e-mailadres: luce.hengst@hetnet.nl

de heer F. Klaassen, tel. 0164 61 31 70
e-mailadres: klaassen.frans@gmail.com

de heer D. Verbeek, tel. 0164 61 61 96
e-mailadres: dverbeek@ziggo.nl

CONTACTADRESSEN WERKGROEPEN www.hkk-zuidkwartier.nl

Redactieraad: kopij inleveren bij

mevrouw F. Stoutjesdijk-Jansen, Aanwas 40,
4641 JJ Ossendrecht, tel. 0164 67 25 63
e-mailadres: frankastoutjesdijk@gmail.com
of: mariarosskamp@planet.nl

Archeologie:

mevrouw L. Hengst, tel. 0164 25 94 19
De Hortensia 11, 4631 DG Hoogerheide
e-mailadres: luce.hengst@hetnet.nl

Documentatie:

de heer C. van Opdorp, tel. 0164 61 38 30
Hof van Holland 18, 4631 VZ Hoogerheide
e-mailadres: adrivanopdorp@home.nl

Evenementen:

de heer J. Lauwerijssen, tel. 0164 61 39 79
Zandfort 8, 4631 RK Hoogerheide
e-mailadres: janlauwerijssen@hotmail.com

Fotografie:

de heer F. Klaassen, tel. 0164 61 31 70
KLM laan 6, 4631 JW Hoogerheide
e-mailadres: klaassen.frans@gmail.com

Genealogie:

de heer C. Cleeren, tel 0164 60 35 33
Past. Dierckxstraat 17, 4645 EK Putte
e-mailadres: Cormar65@ziggo.nl

't Kwartier/ heemtuin:

mevrouw M. Wattel, tel. 0164 61 39 34
Antwerpsestraatweg 1, 4631 NK Hoogerheide
e-mailadres: odilde6@gmail.com

Museum:

mevrouw F. Stoutjesdijk-Jansen, Aanwas 40,
4641 JJ Ossendrecht, tel. 0164 67 25 63
e-mailadres: frankastoutjesdijk@gmail.com

Oude handwerktechnieken:

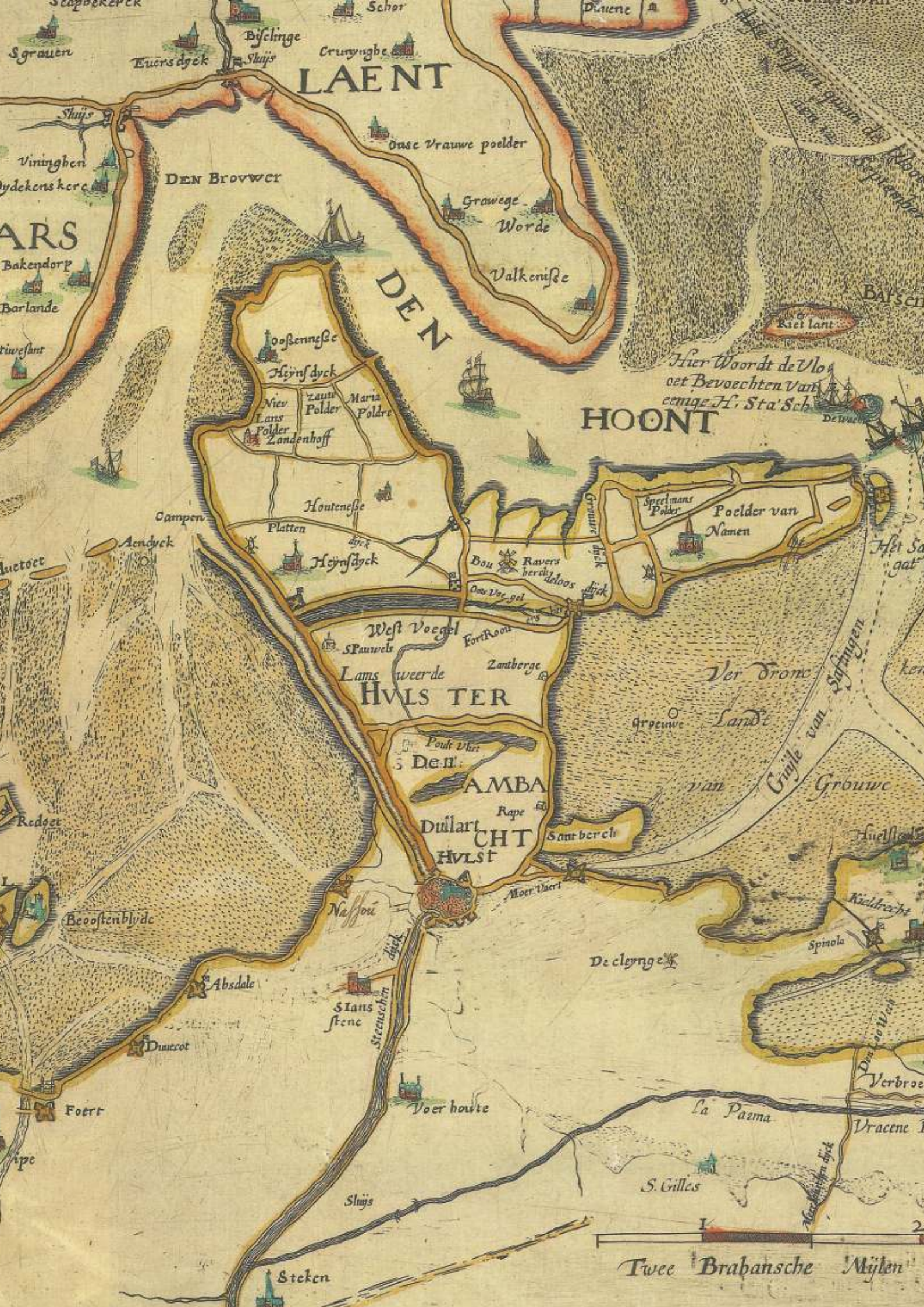
mevr. B. Brokken, Van Weerden Poelmanlaan 11
4631 JZ Hoogerheide, tel. 0164 61 28 62
e-mailadres: bepdirkbrokken@hetnet.nl

Oude talen, gezegden, spreuken enz.:

de heer J. Luysterburg, tel. 0164 85 21 41
De Acacia 33, 4631 DB Hoogerheide
e-mailadres: luysterburg01@ziggo.nl

Toponymie: ad hoc

Op de kaft een fragment van de KG 43: ets, oud ingekleurd; historiekaart van West-Brabant en Zeeland met de oorlogshandelingen van 1631. Kaart: collectie Regionaal Historisch Centrum Bergen op Zoom

LAE NT

DEN BROUWER

DEN HOONT

HVLST TER AMBA

HVLST

Schepkerck
Sgraven
Vininghen
Hydekenskerck
Bakendorp
Barlande
Tweefant

Biflinge
Euersdyck
Shuys
Crungbe
Onse Vrauwe poelder
Grawege
Werde
Valkenisse

Doosnesse
Heynsdyck
Nieuw Lans Polder
Zandenhoff
Zoute Polder
Maria Polder
Houtenesse
Platten
Heynsdyck
Campen
Aendyck

Hier Wordt de Vloet Bevoechten Van eenige H. Sta'sch
De Waer
Speelmans Polder
Poelder van Namen
Bou
Raversberch
Oos Voe gel
West Voegel
FortRoou
Lams weerde
Zanberge
Pouk Vler
Den
Rape
Duilart
Sant berch
Moer Vler
Nafou
Stansstene
Stienschen
Voer houte
Steken

Ver Dronc Landt
Groeuwe
van
Ginje van Sijfingen
Grouwe
Auelst
Kieldrecht
Spinola
De clynges
S. Gillis
La Paama
Vracene

Redoet
Beoostenblyde
Absdale
Dinecot
Foert
Steken

1 2

Twee Brabansche Mylen